

Misplaatst optimisme

De constatering dat de Nederlandse economie er slecht aan toe is, is geen nieuws. Toch is het zinvol haar te herhalen, al worden daarmee open deuren ingetrapt. De volgende verzameling van grootheden uit de afgelopen dinsdag verschenen *Macro Economische Verkenning 1978* geeft aan dat er nog heel wat moet gebeuren, voordat de economie weer in evenwichtige banen is geleid: het bruto nationaal product zal in volume in 1978 even weinig stijgen als in 1977 (3%); dat komt o.a. door de geringere groei van de investeringen (3% in 1978 tegen 10% in 1977) en een geringere stijging van de particuliere consumptie (1,5% in 1978 tegen 3,5% in 1977); daarmee gepaard gaat een daling van het reëel vrij beschikbare inkomen voor allen die meer dan het minimumloon ontvangen en zal de werkloosheid met 30.000 personen toenemen tot ruim 250.000 personen in 1978; het feit dat het saldo op de lopende rekening van de betalingsbalans bijna verdubbelt en dat de inflatie met 1 punt afneemt tot ca. 6% is daarbij een schrale troost.

Uit zowel *MEV* als *Miljoenennota* kan evenwel worden geconcludeerd dat bovenstaande cijfers toch nog te optimistisch zijn. De kans is groot dat het Centraal Planbureau zijn becijferingen binnen enkele maanden in neerwaartse richting moet aanpassen. Over de redenen van het geven van te optimistische cijfers kunnen we slechts gissen. Zowel bij het demissionaire kabinet als bij het CPB is er sprake van een misplaatst optimisme. Ik zal aangeven waarom.

De *MEV* maakt duidelijk dat de economische inzinking voor een groot deel te wijten is aan het gebrek aan bestedingen. Bezien we de produktiegroei van 3,1%, die voor 1978 wordt voorspeld, dan valt op dat de binnenlandse bestedingscategorieën daaraan nauwelijks een bijdrage leveren (slechts 0,6 punt). Die groei wordt grotendeels veroorzaakt door de uitvoer van goederen en diensten. Dat is natuurlijk een gunstig teken en het betekent dat de uitvoer, die dit jaar in volume slechts 1% zal toenemen, zich het komende jaar zal herstellen met een groei van 6,5%. De kans is echter groot dat dit herstel voor een groot deel — en misschien wel geheel — achterwege zal blijven. Niet voor niets schrijft minister Lubbers in zijn woord vooraf bij de *MEV*, dat er een beleid moet worden gevoerd, gericht op verbetering van onze concurrentiepositie en stimulering van de uitvoer. De oorzaken van een gedeeltelijk of geheel achterwege blijven van het exportherstel staan reeds in de *MEV*.

In de eerste plaats moet erop worden gewezen dat het CPB verwacht dat de wereldhandel die voor de Nederlandse export van belang is in 1978 met 6% zal groeien. Een half jaar geleden voorspelde het CPB voor het jaar 1977 een groei van 7%. Thans moet dit percentage worden verlaagd tot 4. Hoewel er de afgelopen maanden een tendens bestaat dat de wereldhandel zich enigszins herstelt, is het niet onmogelijk dat de veronderstelde groei voor 1978 niet zal worden gehaald. Daarbij moet worden bedacht dat in alle OECD-landen de

groei van de finale vraag gering zal zijn, zodat de export-groei afhankelijk is van landen buiten het OECD-gebied.

In de tweede plaats moet erop worden gewezen dat het CPB ervan uitgaat dat de gulden niet verder zal appreciëren. Op blz. 77 van de *MEV* staat echter dat het „evenwel niet ondenkbaar is dat ook in de nabije toekomst, gegeven vooral het voor 1978 voorziene grotere overschot op de lopende rekening, de gulden duurder wordt” waardoor onze concurrentiepositie verslechtert. Op blz. 90 wordt daaraan toegevoegd dat het theoretisch gezien mogelijk is met behulp van monetaire politiek de opwaartse koersaanpassing te voorkomen, maar dat technisch en praktisch gezien de beleidsmarges hier erg smal zijn. Daarnaast wordt er zo vaak in de *MEV* op de onzekerheid van een niet-appreciërende gulden gewezen, dat ik nauwelijks nog in de veronderstelling van het CPB kan geloven.

Een tweede onzekere factor is de loonontwikkeling. Op verzoek van het demissionaire kabinet is het CPB ervan uitgegaan dat het komende jaar een initiële loonsverhoging achterwege zal blijven. Het gevolg daarvan is dat een daling van de reëel beschikbare inkomens onontkoombaar is. Voor de z.g. modale werknemer zal dat inkomen met 0,5% dalen; abstraheren we van incidenteel loon, dan zal hij er zelfs 1,5% op achteruitgaan. Ik vraag me af hoe dit zonder loonmaatregel te bereiken is; het CPB vergelijkt de situatie niet voor niets met 1976 toen er een loonmaatregel bestond. Het kabinet ziet dat zelf ook, want zij pleit voor aanvullende maatregelen om de koopkracht voor de modale werknemer te garanderen. Pikant verschijnsel hierbij is de ontwikkeling van het incidentele loon. Het CPB heeft geen rekening gehouden met een nog te ontwikkelen instrumentarium ter beheersing van dit loon. Het baseert zich op de ervaring dat een beperking van het initiële loon tot een stijging van het incidentele loon leidt. Het resultaat daarvan is dat de loonsom in 1978 met 7,5% zal stijgen. En nu komt het pikante. Ook de *Miljoenennota* gaat ervan uit dat de salariskosten met 7,5% zullen toenemen. Het kabinet gaat er dus bij voorbaat vanuit dat een beperking van het incidentele loon bij de overheid vrijwel onmogelijk is.

Er zijn meer onzekere factoren die de prognoses voor 1978 kunnen verslechteren. Genoemd moeten worden: a. het nog niet rekening houden met een grotere bereidheid van de gehuwde vrouw, werk te aanvaarden; b. onzekerheid bij de investeringsraming in verband met bijv. de effecten van de WIR en de Hofstra-studie om de fiscale druk op ondernemingen te verlichten.

De afgelopen jaren bestaat bij velen de neiging de economische ontwikkeling te pessimistisch te zien. Mijsns inziens zal een misplaatst optimisme geen eind maken aan deze neiging.

L. Hoffman

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i>	
Misplaatst optimisme	905
Column	
Unionisme na kapitalisme?, door Prof. Dr. J. A. A. van Doorn	907
<i>Prof. Dr. P. G. M. Hesseling:</i>	
Beheersing van welzijnsbeleid: zijn er alternatieven?	908
Rectificatie	913
<i>Drs. A. J. Butter:</i>	
Primitieve economen: zijn wij dat misschien?	914
<i>Dr. J. H. C. Lisman:</i>	
Het inflatiepercentage	916
Vacatures	917
Ingezonden	
Uni- of multi-: een misverstand, door Ir. E. G. F. van Winkel, met naschrift: Helderziendheid, profetie en hypnose en de afgifte van prognoses door het Centraal Planbureau, door Prof. Dr. H. Rijken van Olst	918
Mededelingen	923/932
Energiekroniek	
Energieprijs en energiebesparing, door Dr. A. A. de Boer	924
Maatschappijspiegel	
Ontzuiling en herzuiling in de vakbeweging, door Drs. W. A. Arts... ..	925
Geld- en kapitaalmarkt	
Overheveling tussen spaargeld en termijndeposito's, door Drs. H. S. Knoop	928
Boeknieuws	
Drs. O. H. Kikkert en Drs. A. A. M. Bekman: Drempelvrees. Een boek over Curaçao aan de vooravond van de onafhankelijkheid, door Drs. J. J. W. Kempkes	930
Th. van de Klundert: Lonen en werkgelegenheid, door Drs. L. van der Geest	932

Het is niet juist dat het lezen van ESB een voldoende voorwaarde is voor een kandidatuur voor de post van minister van EZ. Het is slechts een noodzakelijke voorwaarde.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:

STRAAT:

PLAATS:

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):

Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Adjunct-redacteur-secretaris: L. van der Geest.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementenprijs: f. 130,— per kalenderjaar (incl. 4% BTW): studenten f. 88,40 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).
Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Abonnementen en contributies (na ontvangst van stortings/giro-acceptkaart) op girorekening no. 122945, of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van Bank Mees & Hope NV, Cooslingel 93, Rotterdam, t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,— (incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekening no. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar.

Advertentieverkoop:
Roelants/EPR
Postbus 53021
2505 AA Den Haag
Telefoon (070) 50 33 00
Telex 33101

Alle orders worden afgesloten en uitgevoerd overeenkomstig de Regelen voor het Advertentiewezen.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:
Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Unionisme na kapitalisme?

Een van de weinige aardige kanten van ouder worden is het groeiend vermogen de observatie van hedendaagse ontwikkelingen kleur te geven met behulp van herinneringen aan voorbije gebeurtenissen. Menige vijftiger zal die ervaring hebben gehad, toen hij enkele weken geleden de persfoto's onder ogen kreeg van de ontmoeting tussen een FNV- en een bisschoppendelegatie: Kok en de kardinaal op één plaatje, met de brede glimlach van mannen die elkaar uitstekend begrijpen.

Het uitgegeven communiqué bevestigde de indruk. Er was niet alleen in een zeer openhartig en hartelijke sfeer gesproken, maar men was tevens tot het besluit gekomen nadere blijvende contacten tussen kerken en FNV te gaan ontwikkelen. *De Volkskrant* gebruikte een uitspraak van vice-voorzitter Spit als kop boven het verslag: *FNV op één lijn met bisschoppen*.

Hoewel de bisschoppendelegatie ook meer conservatieve leden telde, met name Mgr. Simonis, leek men unaniem in de bereidheid tot uitbouw van contacten met de FNV. Even unaniem als de bisschoppen nog geen vijf en twintig jaar geleden waren, toen zij in 1954 het befaamde Mandement afkondigden, waarin het lidmaatschap van de PvdA aan katholieken werd ontraden, het lidmaatschap van het NVV geheel verboden, op straffe van weigering der sacramenten. Het is deze herinnering die het nieuws een ironisch tintje geeft, maar tevens — en dat is belangrijker — bevestigt hetgeen na afloop werd meegedeeld: dat beide partijen het gesprek als een historische ontmoeting hadden ervaren.

De kwalificatie is juist. De kerkelijke leiders hebben bij dit gesprek volledig en openlijk de consequentie aanvaard van de ingrijpende politieke en maatschappelijke machtsverschuiving in de afgelopen eeuw. Destijds, bij afkondiging van het Mandement, stonden zij aan de top van de sterkste zuil van ons land, een falanx van honderden krachtige katholieke organisaties, overkoepeld door een uiterst stabiele grote katholieke partij. Momenteel weten zij deel uit te maken van een zuil-in-ontbinding, van een kerk in geestelijke nood, en hebben ze zowel de KVP als het NKV in niet-katholieke fusies zien opgaan — of, zoals traditionalisten zullen zeggen: ondergaan.

Men heeft de leiders van de katholieke kerk in de loop van de tijd heel wat aangewreven, maar nooit dat zij geen open

oog zouden hebben voor veranderingen in het maatschappelijk bestel, inclusief de daarin vastgelegde machtsverhoudingen. Zij zijn op dat punt realistischer dan menig katholieke politicus: terwijl het CDA voortgaat met op het CNV te spelen — en de voormalige KVP-ers de band met het voormalige NKV hebben laten glippen — spreken de bisschoppen eerst met de FNV, pas daarna met het CNV. Als men een wat vrijmoedig grapje wil toestaan: ze zijn kennelijk vrijer dan de katholieke partijleiders om het bijbelwoord „Geef de keizer wat de keizer toekomt” te vertalen in „Geef Kok wat Kok toekomt”.

Het zou uiteraard foutief en zeker onbehoorlijk zijn te willen ontkennen dat in de opstelling van het Nederlands episcopaat een sterke sociale beweging meespeelt; al zou het even foutief en onbehoorlijk zijn te veronderstellen dat die beweging in de jaren van katholieke emancipatie en verzuiling zou hebben ontbroken. Op deze plaats gaat het ons echter niet om dit aspect, maar om de onmiskenbare signaalfunctie die de houding van de bisschoppen heeft, en trouwens ook in het verleden altijd heeft gehad. Die signaalfunctie verdient de volle aandacht van ieder die in maatschappelijke verschuivingen belang stelt, want hoewel het cynischer klinkt dan het is — en zeker dan het bedoeld is: wat de gevoeligheid van de effectenbeurs voor kortebaansbewegingen is, is die van kerkelijke leiders voor de lange maatschappelijke golfslag.

Wat de bisschoppen met hun gebaar uitdrukken, is tijdens deze kabinetsformatie van politieke zijde al herhaaldelijk gezegd: zonder een ten minste redelijke relatie met de vakbeweging is beleid in grote stijl in dit land niet meer mogelijk. De constatering betekent geen waardering. Het betekent niets anders dan dat er in het afgelopen decennium een indrukwekkende machtsfactor is ontstaan, steunend op het belang van de meerderheid van de bevolking, die momenteel uit werknemers bestaat. Het is een machtsconcentratie die zich zelfs kan vrijmaken van economische bewegingen: opmerkelijk is bijvoorbeeld dat

de huidige depressie de maatschappelijke macht van de vakbeweging niet aantast, maar versterkt.

De vakbewegingsmacht breidt zich uit tot nieuwe terreinen, enerzijds tot het puur partijpolitieke spel, anderzijds tot invloed op het produktieve vermogen — zoals de strijd om de VAD aantoont. Daarnaast wordt voortgang geboekt bij het proces van penetratie binnen de afzonderlijke onderneming.

Waartoe dit alles op den duur zal leiden, is momenteel nog niet duidelijk. Als de tekenen niet bedriegen, lijkt in die zin een maatschappelijke omslag in zicht dat het aloude „kapitaal” als maatschappelijk macht plaats moet inruimen van de opdringende georganiseerde „arbeid”. Binnen de ondernemingsstructuur is dit al goed zichtbaar: nadat de invloed van de aandeelhouders is teruggedrongen, kon in de jaren zestig een zelfbewust management de rol van prima ballerina op het ondernemingstoneel spelen. Thans echter komen nieuwe spelers op: de vertegenwoordigers van de werknemers, met name die van de vakbeweging. De rol van evenwichtskunstenaar die de ondernemingsleiding tot voor kort speelde ten aanzien van kapitaal en arbeid samen, komt onder druk te staan.

In het politieke bestel liggen de zaken wel ingewikkelder, maar niet principieel anders. Men moet daarbij niet te snel verkondigen dat de parlementaire democratie zelf op het spel staat indien de vakbeweging haar toegenomen macht laat voelen. De democratie is altijd afhankelijk geweest en zal altijd afhankelijk blijven van de grote geïnstitutionaliseerde belangen in de maatschappij. Zij kan overleven, mits zij die belangen zodanig weet te absorberen dat zij een tegenwicht blijft vormen.

Het is een mooie formule, zal men zeggen, maar wel een lege. Inderdaad is de opgave van de nabije toekomst het zoeken van een invulling van die formule. De kerkelijke prelaten die ons op 9 september uit de dagbladen toelachten, zijn met die invulling kennelijk begonnen.

Maar

Beheersing van welzijnsbeleid: zijn er alternatieven?

PROF. DR. P. G. M. HESSELING

Is het welzijnbeleid nog beheersbaar? Over deze vraag gaat dit artikel van Dr. Hesselings, hoogleraar interne organisatie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. De auteur constateert dat dit beleid wordt gekenmerkt door een verstrengeling van deelsectoren, met verschillende verantwoordelijke bewindslieden. De beheersbaarheid wordt niet bevorderd door opsplitsing in nieuwe sectoren, maar behoeft concentratie binnen de kerndepartementen. Daarnaast dient z.i. de inhoud van de organisatie en het bestuur te worden verdiept om de thans bestaande versnippering van kennis te bestrijden. Een blauwdruk voor het welzijnsbeleid zal er echter nooit komen. Daarvoor is de organisatie volgens de auteur te veel onderhevig aan een geleidelijke ontwikkeling.

Een van de centrale vragen van onze welvaartsmaatschappij is in hoeverre de rechtmatige verdeling van beschikbare middelen over beleidsdoelen met name de garantie voor individuele en sociale gezondheidszorg, zekerheid en ontplooiing nog beheersbaar is, gegeven de verscheidenheid van autonome uitvoeringsorganen en van individuele wensen. Deze vraag kan worden toegesneden in het zoeken naar praktische mogelijkheden voor beheersing van welzijnsbeleid tussen enerzijds een volledige integratie van de welzijnssector waarbij de overheid uitgroeit tot een allesomvattende bestuurder van welzijn en anderzijds een vrijblijvende voluntaristische samenwerking tussen sociale partners, zoals werknemers, werkgevers, belangengroepen en hogere en lagere overheidsorganen.

Sinds het z.g. groot-amendement-Kuijper op de ontwerp-ongevallenwet van 1898, waarin aan verenigingen van werkgevers, bedrijfsverenigingen geheten, het recht werd toegekend om ten dele zelf in de uitvoering van de ongevallenverzekering te voorzien, is de vergaande indringing van het staatsgezag ingedamd. Het is geboden om de zelfstandigheid en de spontaniteit van de levensuitingen der maatschappij te bevorderen en niet om die te vernietigen; zo luidde het toen en nog steeds. Een volledige integratie van welzijn met de overheid als bestuurder zou ingaan tegen de opvatting van soevereiniteit in eigen kring van de gereformeerden en tegen het subsidiariteitsbeginsel der katholieken. Ook het andere uiterste, een op vrije wil van de sociale partners gebaseerde samenwerking, biedt weinig mogelijkheden tot een hechte samenhang en voorspelbaarheid van kostbare diensten. Sinds de onzichtbare hand van Adam Smith, in 1776 als sluitstuk geformuleerd voor de *Wealth of the nations*, onzichtbaar en onwerkbaar gebleken is, zoekt men naarstig

naar alternatieven. Uiteraard blijft samenwerking en solidariteit tussen zo zelfstandig mogelijke partners in de welvaartsmaatschappij nastrevenswaard, maar het is een te wankel en persoonsgebonden basis om gezondheidszorg, sociale zekerheid en ontplooiingsmogelijkheden op te bouwen. Het lijkt dus verantwoord om beheersingsmogelijkheden te zoeken tussen de Scylla van een almachtige staat en de Charybdis van het vrije spel der krachten, zoals in de klassieke thuisreis van Homerus.

Welzijnsbeleid

Bij een eerste blik op de overheidsorganisatie valt het op dat de uitgaven van fysieke veiligheid en staatsschuld geleidelijk verschoven zijn naar sociale zekerheid, gezondheidszorg en ontplooiing. Uit het eindrapport *Onderzoek naar bestuurlijke organisatie* (Instituut van bestuurswetenschappen, Den Haag, Staatsuitgeverij, 1975) kan bijv. worden gelezen, dat een honderd jaar geleden slechts twee procent van de rijksuitgaven aan de welzijnssector werd uitgegeven, terwijl de nadruk toen op nationale schuld, defensie en verkeer en waterstaat lag, nl. meer dan 80% van de rijksbegroting (Bijlage 3). In 1975 werd bijna de helft van de begroting bestemd voor de welzijnssector, terwijl de een eeuw geleden belangrijke uitgaven nog ongeveer een kwart van de begroting uitmaakten. Ook op het gemeentelijk niveau bestond het takenpakket een eeuw geleden voor het overgrote gedeelte uit zelf gekozen taken, terwijl nu het overgrote gedeelte bestaat uit door het rijk en provincie opgedragen taken, waarvan de welzijnssector het leeuwedeel heeft. Het mag langzamerhand bekend worden verondersteld dat sommige welzijnsuitgaven, zoals voor sociale zekerheid, de laatste jaren per vier jaar verdubbelen.

Het terugkijken naar de overheidsorganisatie van een eeuw geleden is van belang, omdat in die tijd de organisatiestructuur bestuursrechtelijk is verankerd, „Met de totstandkoming van de Gemeentewet van 1851 kwam aan de tot dan geldende, in beginsel uit de Middeleeuwen stammende, pluriforme structuur van stedelijk en plattelandsbestuur een eind” (blz. 29).

Ook de huidige provinciale indeling volgt uit de oorspronkelijke soevereine landstroken die te zamen de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden hebben gevormd. De wetsvoorstellen betreffende de reorganisatie van het binnenlands bestuur beogen een grootscheepse herziening van deze honderdjarige organisatiestructuur. Bij een nadere analyse blijkt echter dat de beleidsformulering zelf echter minder ingrijpend veranderd is, maar wel het volume en de ingewikkeldheid van de uitvoering van beleidsvoornemens. Neem bijv. de sociale zekerheid. In zijn autobiografie *Power and Influence* (Londen, Hodder, 1953) schrijft Lord Beveridge over zijn speurtochten naar het Duitse systeem in het begin van deze eeuw en schetst zijn ideeën:

„Security implies possession, as of right, of income sufficient for family needs at all times — both when the breadwinner of the family is earning and when he or she is unable to earn through causes beyond his control — sickness, infirmity, accident, unemployment, old age or death. Security is social when it is organized for all members of a society by the State, that is to say when steps are taken by the State to spread the income available for each family over times of earning by the breadwinner and of not earning alike, up to the minimum required to meet needs. Social insurance means that the spreading of the income is achieved not wholly by general taxation but in substantial part by contribution taken from earnings while they are being made” (blz. 54–55).

Ofschoon er nog steeds vele definities van sociale zekerheid in omloop zijn en aan behoeften en minimum een andere betekenis wordt gehecht, zou vanuit deze ideeën één loondervingwet, om slechts een recent voorbeeld te noemen, vanzelfsprekend zijn. Het is bekend, dat de opbouw van onze sociale zekerheid voor een belangrijk deel steunt op de in 1943 door de regering ingestelde commissie-Van Rhijn, die op haar beurt geïnspireerd werd door het *Beveridge-rapport* van 1942. Dit was gebaseerd op een interdepartementale commissie waarin alle departementen waren vertegenwoordigd. De beleidsvernieuwingen in onze wetgeving opgebouwde sociale zekerheid liggen niet zozeer op het gebied van nieuwe ideeën, maar meer in de aanpassing en uitbreiding van telkens nieuwe groepen en andere risico's met invoeging van de bestaande organisaties. Op zich zelf zou, vanuit een tabula rasa bezien, één overkoepelende sociale zekerheid op basis van al lang gangbare begrippen mogelijk zijn.

Ook de gezondheidszorg biedt bij nadere analyse reeds bekende beleidskaders. A. van den Werff wijst in zijn proefschrift *Organizing health care systems* (Utrecht, 1976) op het *Dawson-rapport* van 1920 waar de basisprincipes van onze huidige gezondheidsorganisatie al werden ontwikkeld. Op grond van deze inzichten uit die tijd zou een *Structuurnota gezondheidszorg* (1974) mogelijk zijn. De grootste inspanning vergt echter het in kaart brengen en op elkaar afstemmen van onafhankelijk gegroeide en beheerde voorzieningen en niet zozeer de beleidsvisies zelf. Hoe meer men gedetailleerd per voorziening, specialisme, niveau en instituut op de structuur van de gezondheidszorg ingaat, des te meer ontmoet men afstemmings- en vertaalproblemen. Een andere belangrijke complicerende factor bij het welzijnsbeleid is de vergaande versnippering over verschillende departementen. Hoewel bij elke verkiezing en formatie herstructureringsvoorstellen over de departementale indeling worden uitgewisseld, zijn de politieke vragen van de bemanning telkens meer acuut dan een fundamentele herziening. Zelfs indien door duidelijke coördinerende ministers voor samenhangende beleidssectoren een eerste stap zou worden gezet, zou de toekomstige beheersing van beleid dichterbij worden gebracht. Elke politieke verdeling, zoals de ontkoppeling van volksgezondheid en sociale zaken bij de formatie-Biesheuvel in 1971, vergroot de afstemmingsproblemen. Beleid vergt steeds meer afstemming van belendende sectoren, maar hergroepering omwille van beheersbaarheid schijnt geen politieke mogelijkheid te zijn.

In grote lijnen is het mogelijk het welzijnsbeleid rond de kerngebieden — gezondheidszorg, sociale zekerheid en ont-plooiing o.a. door onderwijs, opleidingen en herscholing — te schetsen als een wetgeving uitwaaiing van overheidszorg. De nadruk komt dan te liggen op een voortdurende uitbreiding naar verwaarloosde en achtergebleven groepen, regionalisatie en een onderlinge afstemming van de verschillende voorzieningen zoals de échelonnering in de gezondheidszorg. Voor gezondheidszorg en onderwijs zijn er structuurnota's, terwijl ook voor sociale zekerheid aan een blauwdruk wordt gewerkt. Uiteraard is het volledige welzijnsgebouw nog in schets aanwezig en blijven uitbreidingen en verfraaiingen wenselijk, maar de grote lijnen zijn zichtbaar; nl. voor ieder lid van de Nederlandse welvaartsmaatschappij voldoende ruimte te scheppen om gegarandeerd zijn eigen fysieke, geestelijke en arbeidsmogelijkheden te kunnen ontplooiën.

Door de wetgeving opbouw gaat het in principe om een individueel recht, niet om een gunst. Er zijn echter twee belangrijke obstakels:

1. De produktieve basis van de Nederlandse bevolking waarop de welzijnssector moet berusten, wordt steeds smaller. Door een verlenging van de leertijd wordt de toegang tot de arbeidsmarkt steeds meer in de tijd uitgesteld en ontstaat een gekwalificeerd arbeidsaanbod waar niet altijd vraag naar is. Met name door de Wet op de Arbeids Ongeschiktheid, die in feite een vervroegde pensionering veroorzaakt, wordt de bovengrens in de tijd teruggeschoven, zodat de basis steeds smaller wordt. De kosten voor de welzijnssector worden zodoende door een inkrimpende groep gedragen. Het is duidelijk dat zonder beleidsombuigingen de welzijnssector niet verder kan worden uitgebouwd. De 1%-operatie is slechts een bescheiden begin.

2. De spreiding van de welzijnssector over verschillende departementen, zoals Sociale Zaken, Volksgezondheid en Milieu, CRM en Onderwijs, is niet bevorderlijk voor een samenhangend beleid. Het totale beslag op de middelen vereist een nauwkeurige besturing vanuit de financieel-economische mogelijkheden. Welke beleidslijn ook gekozen wordt, de voorspelbaarheid van de invoering met name de wisselwerking tussen arbeidsmarkt, arbeidsvoorwaarden en de gehele welzijnssector, vereist een voortdurende coördinatie bij de beleidsvoorbereiding. Zoals o.a. uit WRR-rapporten aan de regering blijkt, is er reeds sprake van een overbelasting aan de top van de departementen. Toenemende coördinatie en inschakeling van adviesorganen doen deze overbelasting verder toenemen, omdat voortdurend een beroep wordt gedaan op eenzelfde kleine groep topambtenaren. Een tijdsbededingsanalyse met een contactenpatroon zou ongetwijfeld opzienbarende resultaten opleveren.

Samenvattend kan men het beleidsniveau voor de welzijnssector kenmerken als een verstremgeling van deelsectoren, waar elke verantwoordelijke bewindsman beleid in eigen structuurnota's tracht te vertalen en voor individuele beslissingen ter verantwoording kan worden geroepen. Omdat het beleid wetgeving wordt opgebouwd, heeft de individuele burger bescherming via de onafhankelijke rechter of beroepsinstantie, waardoor rechtstreekse bijstellingen worden vertraagd. De opvallende toename van externe adviesorganen in velerlei schakering (wel de vijfde macht genoemd) heeft nieuwe netwerken van vakgerichte kennis en belang opgebouwd die soms projectachtig problemen van overheidsbeleid helpen formuleren, soms als ijskast ter afkoeling van problemen functioneren en soms als verbindingstelsel tussen beleidssectoren dienst doen. In de commentaren op het rapport van de WRR, *Externe adviesorganen van de centrale overheid*, zoals door de WRR zelf uitgelokt in gerichte voorstudies en achtergronden (A.Ch.M. Rijnen en anderen, 1977), is geen eenheid of consistentie van organisatieprincipes te vinden. Het rapport zelf beperkt zich tot een analyse en voorzichtigte aanbevelingen, zoals de opheffing van slapende adviesorganen, terughoudendheid bij de instelling en het periodiek bijhouden van een overzicht van externe adviesorganen (De buitenlander die van de Engelse samenvatting gebruik maakt, zal tot zijn verbazing ontdekken dat dit overzicht bij voorkeur door het Ministerie van Buitenlandse Zaken dient te worden bijgehouden, blz. 226).

Uitvoeringsorganisaties

Een volledig overzicht van alle welzijnsorganisaties bestaat voor zover ik weet niet. Een regelmatig lezer van de rapporten van bijv. het in 1974 opgerichte Sociaal en Cultureel Planbureau kan, zoals de coördinerend minister voor welzijnsbeleid in zijn voorwoord van het eerste *Sociaal en Cultureel Rapport 1974* (Staatsuitgeverij, 1975) uitsprak, de stand van zaken volgen op maatschappelijk en cultureel gebied en de beweging-

gen, die daarin gaande zijn. Toch zal elke geïnteresseerde in een speciale sector, zoals gezondheidszorg of sociale zekerheid, naar meer gedetailleerde verslagen op zoek gaan en ontdekken dat elke sector eigen kaarten vereist waarop slechts de specialisten hun weg vinden. Wanneer men bijv. de *Ziekenhuisatlas* van het Nederlands Ziekenhuis Instituut raadpleegt, de regionale adviesrapporten van het College van Ziekenhuisvoorzieningen of de jaarverslagen van de Sociale Verzekeringsraad, dan vereist het bij een meer volledige beschrijving al gauw een deskundige insider om elke daaronder ressorterende organisatie te kunnen lokaliseren en de samenhang te blijven zien. Elk van deze organisaties heeft haar eigen historie, kenmerkende structuren en kent een eigen mengsel van particulier initiatief en overheidsbeïnvloeding met name door de mate van subsidie. Wanneer men niet alleen de formele structuren wil beschrijven, maar ook het feitelijk functioneren, zal men gedwongen zijn zich tot enkele processen te beperken en op een gegeven moment de beschrijving voor gesloten moeten verklaren. Wel zijn er vele deelverzamelingen gemaakt, zoals door adviesbureaus voor de gezondheidszorg en de sociale verzekeringen en door de vele commissies, maar voortdurend is men verplicht grensafbakeningen, volledigheid en gebruikte criteria zelf op elkaar af te stemmen om tot een verantwoord beeld te komen.

Het kenmerkende van deze uitvoeringsorganisaties vereist een afzonderlijke studie. Dikwijls voortgekomen uit particulier initiatief met eigen deskundigheid en achterban, enerzijds per type bedrijvigheid zoals bedrijfsverenigingen, anderzijds per regio en gemeente, soms opgedeeld per religie zijn ze geleidelijk aan verweven geraakt met de uitvoering van wetten en regelingen. Zoals J. A. A. van Doorn opmerkt (*NRC Handelsblad*, 31 mei 1977) vormen ze een eigen, autonome bestuurslaag vanaf de basis. Dikwijls zijn het voorlopers van wat later wettelijk werd voorgeschreven en voorzien. Ook al zouden ze nu kunnen worden ingepast in een vanuit de centrale overheid beheerst netwerk van regelingen en voorzieningen, het leidt geen twijfel dat hun bestaansgrond even hecht is als die van de parlementair gekozen overheid. Wellicht is er een vereenvoudiging, afstemming en soms smelting mogelijk op basis van onderzoek naar gemeenschappelijke taken en belangen per regio of per bedrijf, maar bij voorbaat is veelvormigheid geen reden voor centralisatie. Ook een dergelijke vereenvoudiging is tijdrovend, zoals blijkt uit het langdurig bestaan van de commissie-Veldkamp.

Samenvattend zijn de uitvoeringsorganisaties in de welzijnssector uiterst verscheiden in vorm, structuur, werkwijze en oorsprong. Ze kunnen weliswaar als wildgroei van het particulier initiatief worden gekenschetst, maar deze grilligheid ontnemt hieraan niet bij voorbaat hun bestaansrecht. De beschrijving zou telkens een aparte studie vereisen, waarschijnlijk vanwege de veelheid beperkt tot een regio, religie, of type waarbij zelden een afdoende beschrijving mogelijk is. In feite zijn het de dragers van een welzijnsbeleid met eigen tradities. Geleidelijk zijn ze door subsidies en de wetsgewijze ontplooiing van sociale zekerheid, gezondheidszorg en onderwijs- en vormingsfaciliteiten verstrengeld met het overheidsbeleid, waardoor zonder nieuwe organisatievormen de middenstroom moeilijk voorspelbaar en beheersbaar is.

Op zoek naar beheersingsorganen

Vanaf het ontstaan van de veelvormige uitvoeringsorganisaties op particulier initiatief is er gezocht naar beheersingsvormen die de tweeslachtigheid of paralleliteit zouden kunnen opheffen, maar telkens heeft het principe overwonnen dat deze veelvormigheid zelf een uiting is van de Nederlandse variant van een welvaartsstaat. Minder gecentraliseerd dan bijv. het Franse systeem, minder geregionaliseerd dan bijv. het Zweedse systeem, minder een afwisselende machtsbasis vertonend dan bijv. het Engelse systeem en minder op volksraadpleging gebaseerd dan bijv. het Zwitserse systeem. Uiteraard

is dit slechts een grove vergelijking met willekeurige criteria, maar een eigen Nederlandse variant van de welvaartsstaat lijkt aannemelijk.

Onder beheersing versta ik hier het geheel van activiteiten dat de mogelijkheden schept om de uitvoering van het welzijnsbeleid te doen verlopen volgens te voren opgestelde prognoses, dat signaleert wanneer afwijkingen in kwaliteit en kwantiteit plaatsvinden en dat bijstuurt of doet bijsturen wanneer de fluctuaties tot koerswijzigingen nopen. Voor de goede orde moet opgemerkt worden dat beheersing binnen elke organisatie plaatsvindt, zowel op overheidsniveau als op uitvoeringsniveau. Hier vragen we ons af, welk beheersingsorgaan nodig en mogelijk is tussen het overheidsniveau enerzijds en de lokale of bedrijfsgebonden uitvoering aan de basis anderzijds.

1. In de eerste plaats veronderstelt beheersing een duidelijk en consistent beleid, vastgelegd in prognoses en budgetten. Met name bij een wetsgewijze opbouw van welzijnsvoorzieningen zou de interpretatie van de wet zo duidelijk mogelijk moeten zijn. Hier ligt de eerste moeilijkheid. Begrippen als passende arbeid, minimum levensstandaard en gezondheid lenen zich niet voor een algoritmische benadering; d.w.z. een benadering waarbij precies de weg wordt uitgestippeld waarlangs een bepaald doel wordt bereikt. Bij dergelijke beslissingen is het in principe mogelijk het proces te programmeren. Gewoonlijk gaat het over meer heuristische benaderingen; d.w.z. waarbij wel de richting van het doel, maar niet de weg en precieze plaatsbepaling gegeven is. Veel beslissingen in de welzijnssector berusten op een professionele toetsing van bijv. verzekeringsgeneeskundige, curatieve gezondheidswerker, arbeidstechnicus of jurist, waarbij eigen onderling getoetste en maatschappelijk aanvaardbare spelregels bestaan. Hierbij is een zekere speelruimte onvermijdelijk, maar de vraag is binnen welke grenzen deze speelruimte beheersbaar blijft. Uiteraard zal de wetgever moeten streven naar een zo nauwkeurig mogelijke omschrijving van welke voorzieningen voor welke categorieën van burgers bestemd zijn. Ook is het beroep op een onafhankelijke rechter of beroepsinstantie nodig, indien er geen overeenstemming is over de toewijzing. Elke eigenmachtige interpretatie van wetsgewijze voorzieningen leidt tot pseudo-wetgeving waarbij de rechtszekerheid in het geding is. Naarmate welzijnsvoorzieningen meer met elkaar verstrengeld raken, zal het beleid consistent en zo duidelijk mogelijk door de regering moeten worden gecoördineerd. Het aanwijzen van coördinerende ministers dat slechts op een tijdelijke afspraak berust, is hiervoor nog geen voldoende en noodzakelijke voorwaarde. Zonder een consistent beleid is geen beheersing mogelijk.

2. In de tweede plaats is beheersing slechts mogelijk, indien alle beleidsrelevante informatiestromen voortdurend, tijdig en gespecificeerd beschikbaar zijn en wel van alle uitvoeringsorganisaties. Voortdurend betekent hier een zodanige frequentie dat kan worden bijgestuurd. Hoe recenter de informatie beschikbaar is, bijv. met behulp van computersystemen bij het juiste adres, des te beter kan de bijsturing plaatsvinden. Gespecificeerd betekent niet dat alle beschikbare details moeten worden vermeld, maar slechts die waarop het beleid invloed kan uitoefenen en die met verantwoorde kosten kunnen worden verzameld. (Voor een interessante toepassing zie de rapporten van de Externe Commissie van Deskundigen van de SER inzake de informatiestromen en de reservevorming in de sociale verzekeringen — afgekort COMED — van 9 april en 12 oktober 1976).

3. Indien er een consistent beleid op regeringsniveau en voldoende informatie vanaf de basis beschikbaar is, zijn er in principe de volgende organisatievormen voor een beheersingsorgaan mogelijk.

a. Een volledig door de overheid bestuurd geïntegreerd welzijnsbeleid. Deze monolithische variant is gezien de Nederlandse verhoudingen en opvattingen een onaanvaardbare mogelijkheid.

b. Een volledig op vrije wil gebaseerde samenwerking,

waar iedere partij zijn volledige bevoegdheden behoudt. Dit is slechts mogelijk indien we beschikbare informatie zelf als uitgangspunt voor correcte beslissingen nemen en iedere organisatie in feite slechts het algemeen doel dient. Beide veronderstellingen zijn irrealistisch en ook deze voluntaristische variant is als ideaaltipe weinig inspirerend, om G. Broekstra en de andere leden van een werkgroep van de interfaculteit Bedrijfskunde te citeren (Besturen met adviezen, in WWR, *Voorstudies en achtergronden*, 1977)

c. Een eerste bruikbare variant zou die van de *coalitie* kunnen zijn. Hierbij kiest men de sleutelfiguren uit overheidsbeleid en de representatief geachte uitvoeringsorganisaties tot de bemanning van een beheersingsorgaan. Voor het politieke beleid is de coalitievorm gangbaar en we zijn eraan gewend om bij kabinetsformaties veel tijd en energie te besteden aan het vinden van bruikbare coalitiegenoten. Ook de discussies naar aanleiding van de 200 van Mertens (zie o.a. R. Mokken e.a., *Graven naar macht*, 1974) wijzen op het bestaan van persoonsgeïntereerde netwerken van beïnvloeding. Een dergelijke coalitievorm vraagt veel energie om voortdurend de verhoudingen te verkennen en zo representatief mogelijk de bemanning aan te passen bij veranderingen. Het biedt weinig continuïteit, vraagt goede informele verhoudingen en lijkt weinig geschikt om de ingewikkelde samenhang in welzijnsvoorzieningen beheersbaar te maken.

d. Een meer aantrekkelijke variant is het *coalignment* model, zoals dit o.a. door J.D. Thompson in zijn *Organizations in action* (1967) is geformuleerd; nl. een beheersing die zich beperkt tot de snijpunten van de verschillende welzijnsvoorzieningen. Slechts indien aangetoond kan worden dat bijv. een bepaalde daggeldregeling een wezenlijke verstoring uitoeft op andere welzijnsvoorzieningen, eerst dan is het beheersingsorgaan op basis van coalignment bevoegd in te grijpen. Staatkundig zou men het ook een federatie kunnen noemen, waar slechts voor bepaalde beleidspunten een hiërarchische gezagsverhouding bestaat. Dit model vergt een analyse van mogelijke snijpunten tussen welzijnswetten en -voorzieningen en een onafhankelijk beheersingsorgaan met duidelijke bevoegdheden. De moeilijkheid is echter dat een volledige analyse van alle snijpunten ontbreekt. Een blanco volmacht aan een onafhankelijk beheersingsorgaan om bij elke zich voordoende wisselwerking tussen uitvoeringsorganen onderling en uitvoeringsorganen en overheidsbeleid in te grijpen lijkt weinig uitvoerbaar. Waar ligt precies de startformatie van een onafhankelijk beheersingsorgaan dat met gezag in alle voorzienbare ontsparingen (in de zin van onbedoelde toepassing van wetten en regelingen) kan ingrijpen? Het ligt voor de hand om naar vergelijkbare onafhankelijke beheersingsorganen te kijken, zoals De Nederlandsche Bank voor het geldverkeer, de Verzekeringskamer of de Algemene Rekenkamer. Elke vergelijking zou een afzonderlijke studie vereisen met behulp van insiders. Laat ik een tweetal artikelen over de Algemene Rekenkamer als uitgangspunt nemen voor een eerste benadering. (H. Peschar, De Algemene Rekenkamer, *Openbare Uitgaven*, 3, 1971, blz. 1, en Th. A. Stevers, Is de rekenkamer doelmatig georganiseerd?, *Openbare Uitgaven* 8, 1976, blz. 6). De onafhankelijkheid van de rekenkamer is gewaarborgd door de benoeming voor het leven van de drie leden door de Kroon op voordracht van de Tweede Kamer. In feite is het onmogelijk voor de ongeveer 200 ambtenaren van de rekenkamer om elke individuele uitgave naar de letter van de wet te controleren. Noodgedwongen is slechts steekproefsgewijze en gericht op relatief grote foutenkans deze controle mogelijk, waarbij sterk gesteund wordt op de eigen comptabiliteits- en organisatie- en efficiency-bureaus van de ministeries. Ook al heeft de Kamer de bevoegdheid overal waar zij dat nodig acht zelf te controleren, met enige moeite zou men hier een werkwijze volgens het coalignment model kunnen constateren. Met name de uitbreiding van recht- en wetmatigheid van uitgaven naar doelmatigheid en nog verder naar de kwaliteit van de organisatie zelf zal steeds meer een coalignment model vergen. De nieuwe comptabiliteitswet

geeft meer ruimte om van technische toetsing over te gaan naar beleidsevaluatie inclusief de steeds weer sluimerende departementale herverkeveling. Terecht wijst Stevers op een noodzaak om experimenteel met een duidelijker differentiatie in taak en (informele) bevoegdheid van de leden, met verkorting van informatielijnen en met participatie van de ambtenaren nieuwe organisatievormen uit te proberen. De opgave is dan aan te sluiten bij de historisch gegroeide verhoudingen en een eigen variant al doende te ontwikkelen o.a. door een zorgvuldige vergelijking met elders bestaande onafhankelijke organen voor beleidsevaluatie. Uiteraard zal dan ook een (geleidelijke) wetwijziging nodig zijn, maar hier komen we op een fundamenteel dilemma tussen wetsgewijze statische organisatie-opbouw en de stapsgewijze dynamische organisatieontwikkeling, waarop ik hieronder terugkom.

e. Een volgende organisatievariant heeft een ander uitgangspunt; nl. een *projectsgewijze* benadering. Zoals o.a. Buitenhuis in zijn recente proefschrift over *Organisatie van innovatie* (Eindhoven, 1976) heeft beschreven aan de hand van gevallenstudies, kan men door de keuze van gidsprojecten zich concentreren op enkele representatieve deelsectoren of activiteitsstromen en gedetailleerd nieuwe organisatievormen uitproberen. Dit vereist een flexibele bemanning waarop naar gelang van de vereiste deskundigheid ad hoc een beroep kan worden gedaan bijv. door tijdelijke inschakeling van ambtenaren in andere departementen of op provinciaal resp. gemeentelijk niveau en door een beroep op externe deskundigen uit bedrijfsleven, adviesbureaus of universiteiten. Door deze werkwijze kiest men voor een geleidelijke experimentele organisatieopbouw op representatief geachte deelgebieden waarbij de uitkomsten stapsgewijs worden geëvalueerd. Een dergelijke benadering vereist echter een centrum van organisatiekunde en beleidsevaluatie waar elk organisatorisch experiment op zijn consequenties wordt gewogen en met name de horizontale (per beleidssector) en verticale (per bestuurslaag) vervlechtingen in nieuwe configuraties worden omgezet (zie hieronder).

f. Voor de volledigheid vermeld ik nog een andere variant waar niet de dienstverlenende instantie, maar de ontvanger of klant als uitgangspunt wordt genomen; bijv. een welzijns-supermarkt. In principe komt dit neer op een ordening van alle beschikbare voorzieningen en „loketten” op één plaats waar de burger zelf zijn keuze kan doen zonder van de ene instantie naar de andere te moeten gaan. Uiteraard is een dergelijke organisatievorm bijv. per gemeente een aantrekkelijke vereenvoudiging in ruimtelijke ordening, maar er is geen sprake van een vrije keuze tussen concurrerende aanbiedingen die op prijs en kwaliteit kunnen worden vergeleken. Het is een aanvullende organisatievorm waarbij de burger beter inzicht krijgt in de voor hem geldende voorzieningen, maar lost niet de problemen op van de onderlinge verwevenheid van welzijnsvoorzieningen.

Samenvattend lijken een drietal varianten bruikbaar om een eigen aangepaste organisatievorm voor een onafhankelijk beheersingsorgaan te ontwikkelen. Het uiteindelijke organisatiepatroon zal waarschijnlijk elementen van elk ideaaltipe bevatten nl. van de coalitievorm (bijv. in de vorm van „geacht worden het vertrouwen van de betrokken sociale partners te genieten”, maar niet een rechtstreekse afvaardiging), van de coalignment (bijv. in de vorm van directe bevoegdheden op het gebied van enkele al onderkende snijpunten, zoals tussen arbeidsongeschiktheid en aangepaste arbeid) en van de projectorganisatie (bijv. in de vorm van de keuze van gidsprojecten met een ad hoc beheersingsorgaan). Uiteraard zal de klantsgewijze-aanbieding mede de uiteindelijke vormgeving bepalen.

Een centrum voor organisatievernieuwing en beleidsevaluatie

De vraagstelling naar organisatievormen voor de beheer-

sing van welzijnsbeleid heeft tot nu toe geleid naar het ontwerpen van zelfstandige organen tussen overheidsbeleid en uitvoering. Zoals ik elders heb betoogd (Het zandlopersmodel in de organisatie van de gezondheidszorg, *Tijdschrift Sociale Geneeskunde*, 52, 1974, blz. 774-781) kan men in principe of van het overheidsbeleid uitgaan nl. de concrete toedeling van waarden over sectoren, organisaties en doeleinden door middel van budgetten en beleidsvoornemens binnen de beschikbare middelen of van de uitvoeringsorganisaties aan de basis nl. de concrete activiteiten die op een of andere wijze waarde toevoegen, zoals curatieve zorg, verzekeringskundige toewijzing, arbeidsbeleid in kwantiteit en kwaliteit, onderwijs, begeleiding enz. Het knelpunt hangt niet zozeer af van het feit of men van „boven” naar „beneden” of van „beneden” naar „boven” werkt, maar ligt in de aansluiting zelf als een voorspelbare en meetbare vertaling van beleid in activiteiten enerzijds en van activiteiten in beschikbare beleidsruimte anderzijds. Het is duidelijk dat zelfs een zo ruim begrip als welzijnsbeleid slechts in het kader van het gehele overheidsbeleid kan worden bekeken en overheid is dan de gezaghebbende representant van het gehele maatschappelijke en economische leven.

In elk geval hebben we behoefte aan de regelbare versmalting die in een zandloper de beheersbaarheid symboliseert en die uitgevoerd kan worden als een onafhankelijk beheersingsorgaan. Bij de concrete uitwerking stoten we nu op een aantal fundamentele vragen:

1. In hoeverre is een gedecentraliseerde vorm mogelijk bijv. op regionale basis en hoe verhoudt de lokale bestuurslaag zich tot de bedrijfstakgewijze opdeling? Dit is niet alleen een organisatorisch-technische vraag, maar heeft te maken met een maatschappijvisie die zijn weerslag vindt in organisatiestructuren.

2. In hoeverre vereist een uitwerking per departementale beleidssector, zoals sociale zaken, volksgezondheid, onderwijs en CRM, van dergelijke onafhankelijke beheersingsorganen niet een horizontale consistentie, of anders gesteld is het mogelijk om departementale beleidssectoren als uitgangspunt te nemen voor een dermate ingrijpende reorganisatie? Op dit moment zijn de rayons van gedeconcentreerde rijksdiensten uiteenlopend ingedeeld (zie bijv. bijlage 15 van *Onderzoek naar de bestuurlijke organisatie*, deel 2, 1975). Het gevaar is niet denkbeeldig dat elke sector eigen indelingen en mate van toezicht nastreeft telkens verwijzend naar de fameuze historisch gegroeide verhoudingen.

3. Indien in vele sectoren behoefte bestaat aan onafhankelijke beheersingsorganen met kroonleden en reële bevoegdheden, ontstaat al doende wellicht een nieuwe bestuurslaag waarvan de parlementaire toetsing nieuwe wettelijke regelingen vergt. Een sectorsgewijze uitgebouwde beheersing vermijdt mogelijkwerwijze de kernvraag hoe zelfstandig de uitvoeringsorganen kunnen en moeten opereren en wat de rol van de centrale overheid is. Het kostenbeslag zelf kan m.i. niet de overheersende motivering zijn om tot een nieuwe bestuurslaag te komen.

4. Zijn de wetsvoorstellen voor de reorganisatie van het binnenlands bestuur wel voldoende uitgewerkt om ook alle consequenties voor de z.g. vakdepartementen te overzien? De nu voorgestelde 24 provincies nieuwe stijl hebben elementen van een vergaande regionalisatie die slechts werkbaar kan zijn indien ook de andere beleidssectoren hierop worden afgestemd. Deze vragen die nog verder kunnen worden uitgewerkt en aangevuld, wijzen alle naar een noodzakelijke bundeling van alle reorganisaties vanuit één centrum. Elke reorganisatie heeft zijn repercussies en randvoorwaarden bij de huidige en nog toenemende verwevenheid van sectoren. Het lijkt onverantwoord om bijv. eerst de Sociale Verzekerings Bank een duidelijker positie te geven volgens blauwdruk X en tegelijkertijd de sociale werkplaatsen te reorganiseren volgens blauwdruk Y of universiteiten volgens blauwdruk Z. Het is dringend gewenst om alle vereisten en aanwezige kennis en kunde voor bestuurlijke reorganisatie onder één bewinds-

man te brengen inclusief de vaktechnische organisatiestructuren en vanuit een ruime kaderwet experimenten te ontwerpen en evalueren, zodat een onderling samenhangende reeks van deelstudies ontstaat. Ondanks het belang en de zwaarte van een Ministerie van bestuurlijke reorganisatie lijkt het organisatorisch niet gewenst opnieuw een eigen departement te bepleiten. Zoals het m.i. onjuist is omwille van de zwaarte en het belang een eigen minister voor ontwikkelingshulp te benoemen. Ontwikkelingshulp is een onderdeel van buitenlands beleid en het belang kan dan tot uitdrukking worden gebracht in een andere taakverdeling binnen het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Zo zou ook binnen het Ministerie voor Binnenlandse Zaken de taakgerichte formatie voor bestuurlijke reorganisatie tot stand gebracht kunnen worden. In het algemeen is een reorganisatie, zoals nu na een eeuw op stapel staat, beter gediend met een kleiner aantal kernministeries of duidelijk bevoegde coördinerende ministers dan met een voortdurende toevoeging en afsplitsing in nieuwe sectoren. Het zou zelfs de voorkeur verdienen om voor een beperkt aantal jaren beleidsambtenaren uit alle betrokken ministeries in projectgroepen onder een bewindsman voor bestuurlijke reorganisatie een samenhangende nieuwe configuratie te laten uitwerken. Dit zijn dan geen interdepartementale commissies, maar tijdelijke werkgemeenschappen onder een eigen politieke leiding.

Conclusies en perspectieven

Het uitgangspunt van deze reflectie is gekozen in het ruime gebied dat met welzijnsbeleid wordt aangeduid. Zoals L. H. Klaassen onlangs betoogde (*ESB*, 22 juni 1977, blz. 588) is welzijn nog weinig meetbaar en verschuiven de aspiraties naar een hoger niveau van welzijn naarmate bepaalde componenten verwezenlijkt blijken. Dit betekent dat het moeilijk is een eindpunt aan te geven voor welzijnscomponenten als gezondheid, sociale zekerheid en ontplooiing. De vraag is eerder welke praktische mogelijkheden er zijn om op basis van de bestaande en voorzienbare welvaart enkele welzijnscomponenten tot hun recht te laten komen. De volle breedte van welzijn omvat bovendien nog veel meer dan de drie genoemde sectoren. Ondanks de aanwezigheid van een coördinerende minister voor het welzijnsbeleid (waarvan ik aanneem dat hij geacht wordt datgene te coördineren wat door het sociaal en Cultureel Planbureau wordt signaleerd) is het welzijnsbeleid in feite in vakdepartementen opgedeeld met name Sociale Zaken, Volksgezondheid en Milieu, en Onderwijs naast Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk. Operationeel is het slechts mogelijk een enkele deelsector binnen een ministerie enigszins diepgaand te analyseren.

Een eerste conclusie is dan dat in vele sectoren en op vele niveaus van het overheidsbestuur ingrijpende reorganisaties op stapel staan. Voortdurend stoot men dan op de *onderlinge verwevenheid* én tussen sectoren (sectorintegratie) én tussen bestuurslagen (complementair bestuur en regionalisatie). Ook al is het operationeel noodzakelijk sector- of deelsector-gewijze te reorganiseren, de belangrijkste toetssteen voor ingrijpende reorganisaties is de interne consistentie als de grondvorm van de Nederlandse variant van een welvaartsstaat. Het is geen eenvoudige keuze tussen centralisatie en decentralisatie, maar de bepaling van welke beheersingsactiviteiten gecentraliseerd kunnen en dienen te worden en welke gedecentraliseerd. Er zijn verschillende modaliteiten mogelijk. Voor de toetsing van een Nederlandse grondvorm ontbreekt op dit moment een gebundeld organisatiebeleid. In plaats van een verdere opsplitsing in nieuwe departementale sectoren, zoals emancipatie, consumentenbelangen of minderheden, zou een bundeling van (re)organisatiebeleid de beheersbaarheid bevorderen, uiteraard binnen de kerndepartementen en niet als een eigen sector. Mogelijkerwijze kan deze concentratie van organisatiebeleid de z.g. vijfde macht van advieslichamen structureren en verzelfstandigen binnen de parlementaire

democratie (zie J.K.M. Gevers, *Gedachten over de n-de macht, Mens en Maatschappij*, 52, 1977, blz. 221-226).

Een tweede conclusie is een verdieping van de inhoud van organisatie en bestuur. Op dit moment is er een vergaande versnippering van aanwezige kennis en kunde. Systematisch onderzoek of gerichte experimenten naar voor Nederland bruikbare samenwerkingsvormen vinden nauwelijks plaats. Het gemak waarmee men soms Amerikaanse of elders gangbare vormen van beheersing en beleid tracht in te voeren getuigt van een gebrekkig inzicht in de cultuurgebondenheid van organisatie. Uiteraard zijn buitenlandse vergelijkingen noodzakelijk, maar tenslotte zullen in de eigen historie gewortelde en aan het eigen maatschappijbeeld aangepaste vormen ontwikkeld moeten worden. Door de discipline- en sectorgerichte opdeling van wetenschap is een organisatorische ingang praktisch geblokkeerd (In de Discussienota sectorraden van februari 1976 ontbreekt „bestuur en beleid” in de NABS-classificatie en wordt in een andere tabel als een eigen sector gezien, terwijl het m.i. om de dwarsverbanden gaat). Gewoonlijk is organisatiewetenschap een afgeleide van de moederdisciplines, waardoor resp. bestuursrecht, economie, technologie of gedragswetenschap de relevantie van het vakgebied bepaalt. De beheersbaarheid zelf vereist een eigen benadering.

Een derde conclusie is de aandacht voor organisatie als een geleidelijk ontwikkelingsproces. Het lijkt ondenkbaar dat welke deskundige commissie ook een goed omschreven blauwdruk kan ontwerpen voor een adequaat beheersingsorgaan voor gezondheidszorg, sociale zekerheid of onderwijsvoorzieningen zodanig dat in de toekomst vraag en aanbod resp. kosten en baten in voorspelbare verhouding blijven. Er is geen spoorboekje-organisatie, omdat alle wissels niet in kaart kunnen worden gebracht. Zoals in het verleden prognoses schipbreuk leden o.a. door normverschuivingen en betekenisveranderingen in „passend werk”, „minimumbestaan”, „afwezigheidsdrempel”, „leefbaarheid” e.d. zo zou het van overmoed getuigen om toekomstige veranderingen te kunnen afgrenzen binnen bepaalde structuren. De opgave zal zijn om bestuurlijke en organisatorische *startformaties* aan te wijzen die vanuit de gegeven situatie veranderingen tijdig en adequaat kunnen signaleren en zo nodig de gekozen uitgangspunten en procedures ter discussie kunnen stellen. C.J. Zwart, in een postacademische cursus, in het voetspoor van B.C.J. Lievegoed, heeft dit wel koerszoekend management genoemd. Dit kan het misverstand oproepen alsof er geen koers wordt uitgestippeld, terwijl de nadruk ligt op de ingebouwde bijsturing bij onverwachte belemmeringen. Vooral bestuursrechtelijk lijkt me een projectsgewijze opbouw van beheersingsorganen een tegendraadse opgave. Bij elke toekenning van wettelijke bevoegdheden is het noodzakelijk de consequenties te voorzien en vast te leggen, terwijl een projectgroep bijv. met tijdelijke bevoegdheden experimenteert. Toch lijkt me voor de toekomst slechts een stapsgewijze, door experimenten en vergelijkend onderzoek onderbouwde, onderling samenhangende benadering mogelijk van een beheersbaar welzijnsbeleid. Beheersbaarheid zelf krijgt dan een eigen prioriteit als *conditio sine qua non*.

P. Hesseling

**adverteer
in ESB**

Rectificatie

In het artikel „De voorbereiding van het economisch beleid kritisch bezien (II)” van Prof. Dr. W. Driehuis en Prof. Dr. A. van der Zwan in *ESB* van 7 september jl. zijn in een tweetal tabellen enkele mintekens niet duidelijk of in het geheel niet leesbaar. Hieronder volgen de verbeterde tabellen.

Tabel 2. *Gekwantificeerde gevolgen van alternatieve specificaties van Vintaf II; 1978 t/m 1981*

	Niveau-veranderingen in 1981 in afwijking van de centrale projectie			
	(a)	(b)	(c)	(d)
Loonsom per werknemer	- 0,8	- 0,2	- 3,9	- 5,2
Prijnspeil particuliere consumptie	- 0,2	- 0,2	- 1,6	- 2,3
Reëel beschikbaar inkomen modale werknemer	- 0,6	0	- 2,3	- 2,9
Volume particuliere consumptie	- 0,6	- 0,6	- 1,5	- 2,0
Volume bedrijfsinvesteringen	- 1,2	- 0,2	0,4	- 0,8
Volume goederenuitvoer	0,2	0,2	1,6	2,0
Volume productie bedrijven	- 0,2	- 0,1	0,6	0,6
Reëel nationaal inkomen	- 0,2	- 0,2	0	- 0,2
Reële arbeidskosten	- 0,6	0	- 1,4	- 1,8
Arbeidsproductiviteit	- 0,8	- 0,1	- 0,4	- 0,4
Werkgelegenheid bedrijven	0,6	0	0,9	1,0
Productiecapaciteit	0	0	0,4	0,4
	niveaus in 1981			
Werkloosheid (1000 manjaren)	-20	-30	-35	-40
Saldo lopende rekening betalingsbalans (mrd. gld.)	1	0,8	2,0	2,6
Arbeidsinkomensquote (%), gecorrigeerd	0,2	0	- 0,9	- 1,3
Collectieve lastendruk (%)	0	- 0,1	- 0,3	- 0,4
Financieringstekort op transactiebasis (%)	- 0,2	- 0,2	- 0,8	- 1,0

Bron: Antwoord van CPB op vragen PvdA-fractie Tweede Kamer, d.d. 10 juli jl.

Tabel 3. *Spoorboekje (Vintaf II) met f. 1 mrd. meer overheidsbestedingen gefinancierd met f. 1 mrd. directe belastingen; mutaties over de periode 1978 t/m 1981 (drie alternatieven)*

	Met afwenteling		Zonder afwenteling en inclusief beperkte incidentele looncomponent
	inclusief een „normale” incidentele looncomponent	inclusief een beperkte incidentele looncomponent	
Loonsom per werknemer	0,7	- 4,5	- 8,4
Prijnspeil particuliere consumptie	0,4	- 1,9	- 3,5
Reëel beschikbaar inkomen modale werknemer	0,0	- 2,9	- 5,2
Volume particuliere consumptie	- 0,4	- 2,4	- 3,9
Volume bedrijfsinvesteringen	- 1,3	- 2,1	- 1,7
Volume goederenuitvoer	- 0,2	1,8	3,4
Volume productie bedrijven	- 0,2	0,4	1,0
Reële arbeidskosten	0,2	- 1,6	- 3,0
	Niveau-veranderingen in 1981 in afwijking van de centrale projectie		
Werkloosheid (1000 manjaren)	4	-36	-71
Saldo lopende rekening betalingsbalans (mrd. gld.)	-0,3	2,3	4,3
Arbeidsinkomensquote (%), gecorrigeerd	0,1	- 1,2	- 2,1
Financieringsstekort op transactiebasis (%)	0,2	- 0,8	- 1,6

Bron: Afgeleid uit tabel 2, kolom (c) en (d) en CEC-nota, tabel 19.

Tevens is van een zin een gedeelte weggevallen. Op blz. 833 linker kolom staat:

„Wij menen dat deze redenering de commissies in elk geval niet van de verantwoordelijkheid ontslaat”.

Dit moet gelezen worden als:

„Wij menen dat deze redenering de commissies in elk geval niet van de verantwoordelijkheid ontslaat aannemelijk te maken, dat deze omstandigheid voor het te voeren beleid geen principieel verschil maakt”.

Primitieve economen: zijn wij dat misschien?

DRS. A. J. BUTTER*

Soms lijkt het, alsof er een grote afstand bestaat tussen economische theorieën en de waarneembare werkelijkheid. Drs. Butter, verbonden aan de Stichting voor Economisch Onderzoek van de Universiteit van Amsterdam, stelt dat de economische wetenschap geheel op een verkeerd spoor zit. Op een primitieve onderbouw is een imposant bouwwerk opgetrokken, dat de zwakheid van de theorieën maskeert. De auteur begint een alternatieve definitie van economie op te stellen, waarop een nieuwe oriëntatie van de economische wetenschap zou kunnen worden gebaseerd.

Klant heeft een manier van schrijven die het lezen van zijn werk doorgaans tot een genoegen maakt. Soms overtreft hij zich zelf, zoals in zijn opstel over Adam Smith 1), waarin helder en fascinerend zijn kijk op een aantal belangrijke methodologische vraagpunten is uiteengezet. De indruk dat die visie de enige juiste is, is dan ook zeer sterk.

Toch kan ik, na herhaald lezen, de verleiding niet weerstaan een vraagteken te zetten achter een bepaalde passage, die als volgt luidt:

„De moeilijkheden die economen ondervinden bij het toetsen, vloeien, ten spijt van wat daarover in leerboeken voor beginners wordt beweerd, niet voort uit hun beperkte mogelijkheden tot experimenteren. In de astronomie, die Smith ten voorbeeld stond en in de astrofysica kan ook weinig worden geëxperimenteerd. Er is iets heel anders aan de hand. De wereld die de economen trachten te beschrijven, is veel voller en grilliger dan die van de natuur. Zij is aanzienlijk complexer, de gedragsrelaties die wij erin menen te kunnen onderscheiden, zijn minder stabiel en zij is aan een snelle historische verandering onderhevig. Er zijn in de economie geen universele numerieke constanten. Er bestaat wel een constante van Planck, maar helaas niet van Pen. Dat maakt het beslissen door toetsen tot een voor economen hachelijke zaak”.

Met de eerste twee zinnen en zelfs met de derde ben ik het eens. Er is inderdaad heel wat anders aan de hand. Maar in de daarop volgende zin gaat Klant stilzwijgend voorbij aan de mogelijkheid dat de economische wetenschap zelf er wel eens naast zou kunnen zitten in haar visie op de verschijnselen en wijst hij op drie, duidelijk met elkaar verband houdende, oorzaken waardoor in het bijzonder economische verschijnselen moeilijker grijpbaar zouden zijn dan bijvoorbeeld biologische en natuurkundige. Die drie oorzaken zijn naar zijn oordeel aanzienlijk grotere complexiteit, geringere stabiliteit en historische verandering.

Wat die grotere complexiteit aangaat, zitten wij direct al met de moeilijkheid dat er geen operationele maatstaf is om die voor verschillende wetenschapsgebieden op een noemer te

brengen, zodat vergelijking mogelijk zou zijn: de bewering is niet toetsbaar. Dat daargelaten is complexiteit die wij menen waar te nemen een uitermate subjectieve zaak, die sterk afhangt van de mate waarin wij in staat zijn samenhangen te doorgronden. Omdat wij gewend zijn simpele dingen snel te begrijpen, zijn wij tevens gewend de dingen die wij niet begrijpen ingewikkeld te noemen. Tot wij ze begrijpen, want dan zijn ze ineens weer simpel. Een goed voorbeeld levert de astronomie. Het onderkennen van de bolvorm van de aarde, het verlaten van de geocentrische en vervolgens van de heliocentrische beschouwingwijze van het heelal hebben in deze wetenschap een toenemende helderheid gebracht en een einde gemaakt aan schijnbare complexiteit die voortvloeide uit gebrekkig inzicht.

Het is duidelijk dat het ontbreken van een juist inzicht in de samenhang der dingen kan voeren tot de subjectieve waarneming van instabiliteit: de gebeurtenissen storen zich immers niet aan de theorie en voltrekken zich anders dan op grond van onjuiste inzichten is voorspeld. Er ontwikkelt zich dan een onvoorziene nieuwe situatie, waarin nieuwe modellen aanvankelijk beter lijken te voldoen dan de oude, omdat ze het recente verleden wat beter verklaren. Maar die laten het dan ook weer afweten, omdat ze behept zijn met de oude fundamentele tekortkomingen.

Daarmee komen wij toe aan de derde door Klant genoemde oorzaak: snelle historische verandering. Als tegenvoorbeeld kijken wij eens naar de relevantie van wisselend agrarisch grondgebruik voor de stand van wetenschappen als bodemkunde, biochemie en landbouwwetenschappen. Die relevantie is er niet in de door Klant bedoelde zin: er is geen sprake van dat hier snelle historische veranderingen een zelfstandige oorzaak kunnen zijn van het achterhaald raken van oude theorieën om vervolgens de wankelende basis te vormen voor nieuwe.

Met het voorgaande is nog niet bewezen dat Klant ongelijk heeft: er is alleen maar vastgesteld dat er redelijke grond is voor twijfel. Tegen de achtergrond van een vergelijking van de natuurwetenschappen met de economische wetenschap hebben zijn gedachten zeker hun betekenis. Maar die kan in twee richtingen liggen. Inderdaad zou in beginsel waar kunnen zijn dat de kunstmatige omgeving die de mens voor zich zelf heeft geschapen generiek ondoorgrondelijker is dan de natuur. Waarschijnlijker lijkt intussen dat Klants visie haar oorzaak vindt in de omstandigheid dat de mensheid het tot nog toe relatief verder heeft gebracht in de natuurwetenschappen dan

* De schrijver dankt Prof. Klant voor zijn commentaar op een eerdere versie van dit artikel, ook al kon hij het daarmee slechts op ondergeschikte punten eens zijn. Het was voornamelijk een stimulans tot grotere duidelijkheid bij het herschrijven.

1) J.J. Klant, Methodologie van de onschuld, in: *Adam Smith 1776-1976; 200 jaar sedert de Wealth of Nations*, Leiden, 1976, blz. 72 t/m 89.

in de economie en andere maatschappijwetenschappen: de complexiteit die wij zien zou dan de maat van ons onbegrip zijn.

Vanuit een dergelijk onbegrip kunnen wij gemakkelijk in een cirkelredenering terechtkomen: wij zouden dan de maatschappij zien als zo ondoorgrondelijk, dat wij daardoor verhinderd zijn haar te doorgronden. Als een dergelijke uitspraak met betrekking tot de natuurwetenschappen pure onzin is, ligt het echter voor de hand het waarheidsgehalte ervan voor de menswetenschappen ook niet hoog aan te slaan.

Van deze gedachte naar de werkhypothese dat de economische wetenschap zich in een primitief en mogelijk zelfs voorwetenschappelijk stadium bevindt, is maar een kleine stap. Er is aanleiding om die stap te maken, want hoe is het werkelijk gesteld met de complexiteit der dingen? Rechtstreekse waarnemingen zijn blijkbaar te bedriegelijk om ons er op te kunnen verlaten. Maar er is wel een indicator die enigermate objectief is en hier een zijdelings licht op werpt: de relatieve zwaarte van de studie. Het oordeel daarover kan bezwaarlijk anders luiden dan dat de studie van natuurwetenschappen, die algemeen als zwaarder wordt ervaren dan die van de maatschappijwetenschappen, hoogstwaarschijnlijk ook objectief gezien moeilijker is. Dat de moeilijkheidsgraad van een studie negatief gecorreleerd zou zijn met de mate van ondoorgrondelijkheid van het vakgebied is voor een volwassen wetenschap volstrekt ongeloofwaardig. Als wij die negatieve correlatie ergens aantreffen mag dat daarom gelden als sterke aanwijzing dat wij te maken hebben met een onvolwassen wetenschap of met een pseudo-wetenschap.

Daar kunnen wij, economen, het mee doen. Ongetwijfeld betekent het werk van Adam Smith de afsluiting van het tijdperk van de archaische economie en het begin van een nieuw tijdperk, dat naar het schijnt nog niet is afgesloten. Dat is in alle waarschijnlijkheid het beste te betitelen als het tijdperk van de primitieve economie. Als dat juist is zijn wij, geen enkele vakbroeder levend of dood uitgezonderd, primitieve economen. Wij vertegenwoordigen een wetenschap die nog even zeer in de kinderschoenen staat als de geneeskunde van Hippocrates.

Het verwarrende is dat dit kind zich pleegt te hullen in de kleren van volwassenen. Op de primitieve onderbouw zijn imposante gevels opgetrokken van geraffineerde wiskunde, die de zwakte van onze theorieën maskeren en door hun onderlinge consistentie de aandacht afleiden van hun afstand tot de waarneembare werkelijkheid. Het lijkt ook te dol om waar te zijn. Een enkele deeltheorie kan natuurlijk fout zijn, maar alles? Van de grond af aan? Dat zou toch te gek zijn!

Daarmee sluiten wij dan onze ogen voor het feit dat het inderdaad te gek is. Wij weigeren, bagatelliseren en ridiculiseren overvloedige informatie die erop wijst dat wij helemaal op een verkeerd spoor zitten. Op de keper beschouwd hebben wij echter erg weinig voor op kaartleggers en koffiedijkkers. Hun voorspellingen komen ook alleen maar bij toeval uit en voor hen is dat evenmin een beletsel om er lustig mee door te gaan. Voor degenen die ervan houden een aardig tijdverdrijf. Maar een wetenschap?

Nieuwe definitie van de economie

Voor een gerichte poging om uit dit slop te raken is een prealabele zaak de bewustheid van het feit dat we er in zitten. Ook moeten we ten minste enig vermoeden hebben hoe we er in geraakt zijn. Persoonlijk heb ik de overtuiging dat de economen zijn verdwaald, omdat zij aan de verkeerde kant zijn begonnen. Dat hebben zij vervolgens generaties achtereenvolgens geformaliseerd, gedogmatiseerd en ten slotte voor buitenstaanders en beginnelingen gecanoniseerd in definities van de economie als wetenschap.

Daarom lijkt het geen slecht idee die weg eens in tegengestelde richting te gaan en, ondanks de betrekkelijkheid ervan,

een alternatieve definitie te kiezen als vertrekpunt voor een oefening in dwarsdenken. Die definitie is de volgende: *Economie is de wetenschap van de materiële aspecten van de voorziening in menselijke behoeften.*

Voor een belangrijk deel, zij het niet uitsluitend, gaat het hierbij om de materiële consequenties van menselijk handelen. Een definitie van „economisch handelen” is hierbij overtoollig: elk menselijk handelen dat buiten een dergelijke definitie zou vallen, maar wel materiële consequenties zou hebben met invloed op de voorziening in menselijke behoeften, geeft evenzeer aanleiding tot economische verschijnselen als „economisch” handelen. De enige mogelijke correcte definitie van economisch handelen zou dus zijn: elk menselijk handelen met materiële consequenties voor de voorziening in menselijke behoeften. Die definitie is echter voor economen overtoollig, omdat zij binnen het object van de economische wetenschap met betrekking tot het menselijk handelen geen enkel nader onderscheid oplevert: zij is alleen bruikbaar als niet volledig correcte parafrase van de hierboven gegeven definitie van de economische wetenschap. Ook in deze variant is dat, om met Klant 2) te spreken, een bouwblok dat bij de constructie van economische theorieën aan de kant blijft staan.

Waarom dan toch dit bouwblok geconstrueerd om de plaats in te nemen van die van het andere type, dat het meest bekend is in de vorm die Lionel Robbins 3) eraan gaf? Waarom willen wij de economie per se niet beschouwen als de wetenschap van het menselijk gedrag met betrekking tot schaarse middelen met alternatieve toepassingsmogelijkheden?

Ten eerste, omdat wij de valse suggestie weg willen nemen dat de economische wetenschap gericht zou zijn op de verklaring van menselijk gedrag. Zij houdt zich in dit opzicht slechts bezig met de verklaring van *gevolgen* van menselijk gedrag en voorspelling van die gevolgen, mede in het geval van gepostuleerde gedragsalternatieven. Hoe mensen zich werkelijk gedragen is een vraagstuk waar andere menswetenschappen zich mee bezighouden. Zo lang economen zich verbeelden dat zij het zelf ook wel kunnen, zullen zij de aansluiting met die andere wetenschapsgebieden blijven missen en zullen hun theorieën in de lucht blijven hangen.

Voorts is de inhoud van het begrip „schaarste” dermate ambivalent dat het volstrekt onbruikbaar is in de afbakening van een gebied van wetenschap. Er is niets denkbaar dat nergens en nooit schaars zou kunnen zijn en daardoor generiek nooit tot de „schaarse middelen met alternatieve toepassingsmogelijkheden” zou kunnen behoren. Bovendien zijn in een complex van middelen ook de aangewende hoeveelheden van niet-schaarse middelen relevant: als water en lucht beide vrije goederen zijn kan het toch economisch relevant zijn of een motor water- dan wel luchtgekoeld is vanwege de samenhang met arbeidsvermogen en brandstofverbruik.

Zelfs het bestaan van alternatieve toepassingsmogelijkheden is geen noodzakelijke voorwaarde. Het kan voorkomen dat intermediaire goederen en machines zo specifiek op één bepaald gebruik zijn gericht dat alternatief gebruik technisch is uitgesloten, maar dat feit is niet genoeg, om ze te elimineren uit het gebied van de economische verschijnselen.

Het mag dan waar zijn dat de hier verworpen definitie tot de meta-taal van de economische wetenschap moet worden gerekend, het zou echter onjuist zijn om daaruit te concluderen dat zij niet van belang is voor de wijze waarop die wetenschap zich heeft ontwikkeld. Zij heeft voor talloze economen gefungeerd als wegwijzer. Mede door haar zijn die economen de verkeerde kant uitgestuurd. Het centraal gestelde schaarstebegrip heeft hun aandacht gefixeerd op de deelpro-

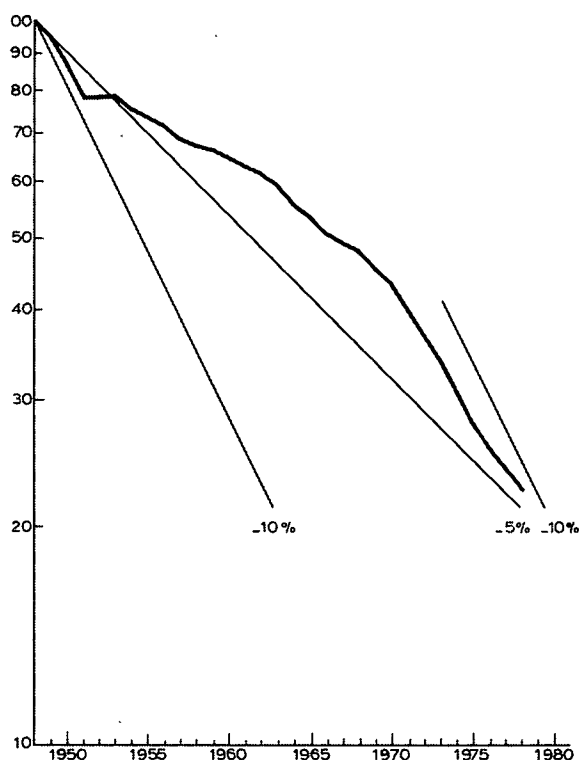
2) J.J. Klant, *Wat is economie*, oratie, 1975, blz. 3.

3) L. Robbins, *An essay on the nature and significance of economic science*, (1932), Londen, 1946, blz. 16.

Het inflatiepercentage

Ruim drie jaar geleden stond in dit blad een grafiekje van het verloop van de koopkracht van de gulden sinds 1900 1). Reeds eerder gaf Van der Spek een interessante beschouwing over lonen en prijzen in historisch perspectief 2), waarna vorig jaar nog een vervolgstudie verscheen 3). Ook werd geëxtrapoleerd tot 1980 4). Thans een aanvulling met recente cijfers voor de naoorlogse 30 jaar, gebaseerd op de

KOOPKRACHT VAN DE GULDEN (1948 = 100)

prijsindex van de particuliere consumptie 5). In de grafiek is de koopkracht van de gulden logaritmech uitgezet met 1948 = 100 en als laatste jaar 1978 5). De beoordeling van het verloop wordt vergemakkelijkt door de rechte lijnen met constant dalingspercentage van resp. 5 en 10.

Een opmerking over de term „inflatiepercentage” moge worden toegevoegd. Door velen wordt inflatie gedefinieerd als een stijging van het consumptieprijspeil (prijsinflatie). Gaat dit bijv. van 100 naar 110 dan spreekt men van 10% inflatie. Evenwel, men kan het inflatiepercentage ook berekenen op basis van de koopkrachtvermindering. Zie hiervoor bijv. Zijlstra en Kessler in het Inflatienummer van *De Economist* 6): „For my purpose I want to define inflation as a persistent and more or less substantial decline in the value of money” (Z) en „Inflation may be defined as a persistent decline in the value of money as a medium of exchange, the decline being reflected in a rise of the general price level” (K). Aldus gezien zou het inflatiepercentage in bovenstaand voorbeeld 9 zijn in plaats van 10. Algemeen gesteld: Een stijging van het prijspeil met a% betekent een koopkrachtdaling van $a/(1 + 0,01a)\%$. En dat wil nog wel eens wat schelen.

J. H. C. Lisman

1) Driekwart eeuw koopkracht van de gulden, *ESB*, 20 november 1974.

2) J. van der Spek, Een eeuw lonen en prijzen, 1870-1970, *Sociale Maandstatistiek*, CBS, augustus 1971. Aanvulling in *Maandstatistiek van de prijzen*, CBS, februari 1976.

3) J. van der Spek, Lonen en prijzen vanaf 1870, *ESB*, 24 november 1976.

4) J. H. C. Lisman en P. B. de Ridder, 80 jaar koopkracht van de gulden, *Intermediair*, No. 11, 1976.

5) *Nationale Rekeningen*, CBS, en *Macro Economische Verkenning*, 1978, CPB.

6) J. Zijlstra, Inflation and its impacts on society; G. A. Kessler, Inflation, diagnosis and therapy, *De Economist*, 123, No. 4, 1975.

blemen waar de schaarste het meest evident was, zodat ze nooit anders dan met partiële problemen bezig zijn geweest. De misvatting dat het hun taak zou zijn een bepaald type van menselijk gedrag, het zogenaamde economisch handelen, te verklaren heeft ze ertoe gebracht die handelende mens steeds centraal te blijven stellen in hun basistheorieën. De gedragingen van de kleinste deeltjes, de gedragsalternatieven van het individu, die het logische eindpunt zouden moeten zijn van een wetenschappelijke economische theorie, werden daardoor tot het uitgangspunt van een bonte verzameling van kennis en hypothesen die zich in haar totaliteit het beste laat vergelijken met een op zijn kop gezette pyramide. Geen wonder dat de economie complexer en ondoorgrondelijker lijkt te worden, naarmate wij op deze weg verder vorderen in haar bestudering. Verfijningen brengen alleen dan meer

opheldering in een wetenschap als de weg van groot naar klein voert. Van klein naar groot gaande kunnen wij alleen maar verdwalen.

Procesruimte

Een pluspunt van de gegeven alternatieve definitie is dat zij duidelijk verwijst naar het grote kader, de grote procesruimte, waarbinnen alle economische verschijnselen zich afspelen. Dat kader is naar ruimte en tijd behoorlijk vatbaar voor kwalitatieve beschrijving zowel als kwantificering. Wij kunnen de dimensies van de wereldeconomie, actueel zowel als potentieel, met een bevredigende accuratesse in kaart brengen. Evenzeer is het mogelijk dat geheel te ontleden in

subsystemen op evenveel manieren als er zinnige categorieën van stratificatie bestaan. Maken wij daarbij een goed gebruik van de omstandigheid dat, na correcties voor overlappingen, de som der delen steeds gelijk moet zijn aan het geheel dan krijgen wij modellen van deelsystemen waarvan de foutenmarge kleiner is dan die in het model van het totale systeem. Dit geldt evenzeer voor onderverdelingen van de deelsystemen, zodat bij het voortschrijden van ons inzicht op de weg van groot naar klein de precisie toeneemt binnen een steeds overzichtelijk blijvend geheel.

Het meest vruchtbare uitgangspunt lijkt voorshands het construeren van een randvoorwaardemodel van de mondiale economie en de decompositie daarvan in randvoorwaardenmodellen van deelsystemen. Het eindpunt van deze weg is de actieruimte van het handelende subject. In beginsel lijkt op dit punt een goede aansluiting mogelijk op wetenschappen die het menselijk gedrag verklaren. Zoals gezegd is de verklaring van dat gedrag niet de taak van de economie. Het heeft in de interdisciplinaire communicatie alleen maar verwarring gebracht dat economen vaak menen dat wel te moeten doen en voor het overige hun beschouwingen baseren op een bepaald, impliciet of expliciet verondersteld, gedragstype. Ook zonder dat postulaat is een zinvolle analyse van economische problemen zeer wel uitvoerbaar.

Alleen met randvoorwaardenmodellen 4) zijn wij natuurlijk nog lang niet klaar: het gaat ons uiteindelijk om wat zich binnen die randvoorwaarden afspeelt. Door de scheiding tussen proces en procesruimte is echter een meer eenvoudige structuur van de procesmodellen mogelijk, die uitzicht biedt op het onderkennen van een grotere stabiliteit in de mechanismen van economische processen dan met de thans gebruikte technieken mogelijk is. Er zou zelfs nog wel een constante van Klant uit kunnen rollen. Een aanwijzing in deze richting zou kunnen zijn dat Salisbury 5), in zijn onderzoek van een nog in het stenen tijdperk verkerende gemeenschap, in een geïsoleerd geval van technische innovatie dezelfde aanpassingsvertraging vond, die als typerend mag gelden voor onze eigen moderne beschaving.

Een zaak waar vanuit de hier bepleite invalshoek het volle licht op valt, is de entropie van het gehele stelsel: aan eindige bronnen ontleende middelen worden door hun aanwending getransformeerd in verbruiksresiduen. Door de onbestaanbaarheid van het perpetuum mobile van de volledige hercirculering van deze residuen is dit uiteindelijk een weg met eenrichtingsverkeer, die een klein voorproefje is van de warmtedood van de kosmos, die natuurkundigen hebben voorzien. Het is in hoge mate van belang de kennis te vergaren die nodig is om te kunnen vaststellen in hoeverre knelpunten in deelsystemen voortvloeien uit dit entropieverschijnsel en om voor die deelsystemen voorstellingen op lange termijn te kunnen maken omtrent toekomstige knelpunten die in de structuur en dynamiek van het totale stelsel liggen opgesloten. Dat geeft dikker ijs om op te schaatsen dan ons nu door hele en halve futurologen wordt geleverd. Voorts valt op te merken dat in deze benadering sprake is van een overzichtelijk grensvlak tussen de economie en de natuurwetenschappen, via het welk de economische implicaties van natuurwetenschappelijke gegevens systematisch naar hun juiste plaats in de economische wetenschap kunnen worden geleid.

Uitgaande van een alternatieve definitie hebben wij in het voorgaande zeer summier het grondplan geschetst voor een nieuwe oriëntatie van de economische wetenschap. Die schetsmatigheid moet niet worden verward met vaagheid. Integendeel, het gaat hier om de harde kern van een plan om de metafysische inkapseling, die de economische wetenschap tot haar huidige onderontwikkelde staat veroorzaakt, te doorbreken. Het is niets meer of minder dan een al veel te lang uitgestelde poging om onze wetenschap op weg te helpen naar volwassenheid.

A.J. Butter

4) A.J. Butter, Pleidooi voor procesruimtemodellen, *ESB*, 25 februari 1976, blz. 198 e.v.

5) R.F. Salisbury, *From stone to steel*, Londen, 1964.

Vacatures

Functie:	Bij:	Blz.:
<i>ESB van 31 augustus</i>		
Hoofd bureau research	Ministerie van Verkeer en Waterstaat	II
Piv. hoofd afdeling economisch onderzoek	Ministerie van Verkeer en Waterstaat	II
Project-adviseur	Ministerie van Verkeer en Waterstaat	II
Buitengewoon hoogleraar in de bedrijfskunde	Technische Hogeschool Eindhoven	842
Bedrijfseconoom afdeling Risico-analyse	ABN Bank	846
Functiearis beheersaangelegenheden	Centrum voor Studie en Documentatie van Latijns Amerika	852
Bedrijfseconomisch adviseur	Rabobank	III
<i>ESB van 7 september</i>		
Econometrist	Gemeente 's-Gravenhage	879
Sociograaf	Gemeente 's-Gravenhage	879

Functie:	Bij:	Blz.:
Econometrist	Rijksuniversiteit Utrecht	880
Lector econometrie	Rijksuniversiteit Utrecht	880
Hoofd afdeling leningen en effecten	Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds	880
Economen voor afdeling Economisch Onderzoek	ABN Bank	III
Macro-econoom	Unilever	IV
<i>ESB van 14 september</i>		
Econometrist	Centrale Directie PTT	II
Wetenschappelijk medewerk(st)er actuaariaat	Universiteit van Amsterdam	896
Beleidsmedewerkers financieel-economische zaken	Ministerie van Sociale Zaken	903
Economen afdeling statistiek en bedrijfs-econometrie	Centrale Directie PTT	III

Uni- of multi- een misverstand

IR. E. G. F. VAN WINKEL*

Dr. G. M. Jenkins, hoogleraar aan de Universiteit van Lancaster, is één van de geestelijke vaders van wat bekend staat als de Box-Jenkins methode voor het voorspellen van tijdreeksen. Deze methode doet, veel meer dan de oudere univariate methoden 1), een beroep op statistische en wiskundige kennis en vaardigheden van de gebruiker. Veel aspirant-gebruikers (aanvankelijk vooral planningfunctionarissen en staf-medewerkers van bedrijven) zitten met de handen in het haar: aan de ene kant horen zij geruchten over de superieure voorspelkwaliteit van de nieuwe methode, anderzijds hebben zij de grootste moeite de theoretische achtergronden te doorvoren en beschikken zij niet over de benodigde programmatuur. Gepoogd wordt in deze lacune te voorzien: ISCOL Ltd., gelieerd aan genoemde universiteit, organiseert inleidende cursussen, waar belangstellenden in de gelegenheid worden gesteld de methode van nabij te leren kennen en gebruiken. Tevens worden de achtergronden van de methode globaal uiteengezet.

Af en toe verschijnt er een universitaire eend in de bijt. Als vrijwel enige niet geïnteresseerd in de oplossing van welke concreet voorspellingsprobleem dan ook (soms genereert hij zijn probleem per computer), richt hij zijn belangstelling op de formele merites van het gehanteerde statistisch gereedschap. Constaterend dat juist dit onderwerp summier behandeld wordt, stelt hij vragen. Docent Jenkins, die uit zijn *consultancy*-ervaring weet dat het vullen van schoolborden met existentiebewijzen het meest doeltreffende middel is om de rest van zijn gehoor binnen de minuut gapend onderuit te zien zakken, houdt — beleefd maar beslist — de boot af.

Hoe de teleurgestelde cursist reageert, is een kwestie van temperament. Er is een kans dat hij er verder het zwijgen toe doet en zich huiswaarts spoedt om via een nijdig stuk in een gezaghebbend blad zijn gram te halen. Hij schetst dan een karikatuur van de methode, dis-

kwalificeert een schattingsprocedure op grond van eigen simulatiefouten en ontziet zich niet een aantal laatdunkende opmerkingen, Jenkins' wetenschappelijke integriteit betreffend, te publiceren.

Natuurlijk is het ook mogelijk dat de ontevreden vragensteller, gekweld door nieuwsgierigheid, langs andere weg probeert een antwoord op zijn vragen te krijgen. Hij kan de docent apart nemen, de *hand-outs* nogmaals doornemen, het betreffende boek 2) (her)lezen, enige verwijzingen natrekken, een brief schrijven. Handelde hij aldus, hij zou ontdekken dat zijn vragen beantwoordbaar zijn, dat er niets „geheimzinnigs” aan de hand is, dat Jenkins wél toelichtingen verstrekt en op geopperde bezwaren ingaat; dat hij de „discussie” niet „schuwt” en „de conventies in de wetenschappelijke wereld” aanvaardt.

Schrijver dezes reageerde indertijd op de laatst aangegeven wijze; blijkens zijn artikel in *ESB* van 20 juli jl. gaf Dr. Rijken van Olst (in het vervolg RvO) de voorkeur aan een reactie van de eerste soort. Dit valt te betreuren, omdat het bewuste artikel — naar inhoud en toon — er niet toe zal bijdragen economisch Nederland met meer elan dan tevoren van de BJ-methode te laten kennisnemen. En dat is jammer, want zij verdient een beter lot. Graag wil ik proberen de schade tot een minimum te beperken door commentaar te geven op enige door de auteur aan de orde gestelde zaken.

De modelkeuze

In de eerste plaats is daar de zogenaamde identificatie. Afgezien van enige aperte onjuistheden (het is niet waar dat seizoencomponenten door transformatie van de reeks worden uitgeschakeld) is de beschrijving dermate oppervlakkig, dat de lezer al gauw de indruk zal krijgen dat er maar wat wordt aangerommeld. Zo had Dr. RvO best kunnen vermelden dat de reeks wordt beschouwd als een aantal opeenvolgende realisaties van een (stochastisch) proces

Z_t . Voorts is van belang dat uitsluitend die vorm van niet-stationariteit wordt toegelaten, welke door het nemen van de d -voudige differentie wordt geëlimineerd ($d = 0, 1, 2, \dots$); dat het resulterende (stationaire) proces verondersteld wordt te kunnen worden beschreven met p ($= 0, 1, 2, \dots$) zogenoemde autoregressieve termen en q ($= 0, 1, 2, \dots$) storingstermen:

$$w_t = \Delta^d Z_t$$

$$w_t - \beta_1 w_{t-1} - \dots - \beta_p w_{t-p} = e_t - \alpha_1 e_{t-1} - \dots - \alpha_q e_{t-q}$$

Vermeldenswaard is bovendien, dat identificatie neerkomt op het bepalen van het drietal p , d en q , op statistische gronden; dat (multiplicatieve) seizoencomponenten analoog worden behandeld en dat transformaties tot doel hebben het proces w_t een constante variantie te geven (noodzakelijk voor de gewenste stationariteit).

Ernstiger is het niet noemen van het iteratieve karakter van de gehele procedure. Zijn namelijk de coëfficiënten in het geïdentificeerde model geschat, dan wordt de totaal-aanpassing onderzocht aan de hand van het ontstane residu. Is de aanpassing onaanvaardbaar slecht, dan levert het residu evidentie in welke zin p , d of q moeten worden aangepast en kan opnieuw worden geschat enz. Het is niet uitzonderlijk dat de cyclus zo'n driemaal wordt doorlopen. Het proces verloopt, kortom, heel wat systematischer dan Dr. RvO's badinerend betoog doet vermoeden.

Bij de identificatie speelt inderdaad de autocorrelatiefunctie (alsmede de door de auteur niet genoemde partiële

* De auteur is werkzaam bij de afdeling der Bedrijfskunde van de Technische Hogeschool te Eindhoven.

1) E. G. F. van Winkel en D. J. Fraser, *Tijdreeksvoorspellingen en hun bewaking*, Alphen a/d Rijn, 1970.

2) G. E. P. Box en G. M. Jenkins, *Time series analysis, forecasting and control*, San Francisco, 1970.

autocorrelatiefunctie) een belangrijke rol. Welke vertraging men maximaal mag beschouwen, hangt van de reeks af. B & J suggereren niet verder te gaan dan één kwart van de reekslengte 3). Waarom een maximum van 37 tijdseenheden *per se* onaanvaardbaar zou zijn, ontgaat mij.

Als volgend bezwaar tegen de identificatie à la BJ noemt de auteur de rol van de persoonlijke voorkeur van de onderzoeker. Inderdaad is er sprake van subjectiviteit in de beoordeling van de analyseresultaten, maar de gevolgen zijn veel geringer dan vaak wordt gedacht. Al enige jaren heb ik de gewoonte om na afloop van een serie colleges, gewijd aan de BJ-methode, de studenten groepsgewijs een reeks ter analyse voor te leggen. Alle groepjes ontvangen dezelfde reeks. Elk jaar neem ik het volgende waar: de eerste identificatiepoging levert een paar modellen op, die elk door verscheidene groepen worden voorgesteld, alsmede een aantal afwijkende (soms van bizarre vorm). Ik neem aan dat de overeenstemming-in-eerste-instantie een rechtstreeks gevolg is van de wekelijkse confrontatie met de persoonlijke voorkeur van de docent. Presenteer ik echter, zonder commentaar, aan elke groep de gevolgen van zijn modelkeuze (geschatte coëfficiënten met standaardfouten, residuen enz.) en geef ik de gelegenheid de aanvankelijke modelkeuze te herzien, dan blijken deze gecorrigeerde modellen onderling veel minder te verschillen dan de oorspronkelijke. Is deze cyclus driemaal doorlopen dan blijft vaak (afhankelijk van de reekslengte) een tweetal modelvormen over, waartussen nauwelijks te kiezen valt. Waartussen ook niet gekozen hóeft te worden: schrijft men nl. deze modellen in dezelfde vorm, bijv. als

$$\tilde{z}_t = e_t - \gamma_1 e_{t-1} - \dots - \gamma_i e_{t-i} - \dots$$

dan vertonen de coëfficiëntenrijen een opvallende overeenkomst. Overigens vraag ik mij af of de economische theorie (a) dermate dwingend is, dat in de „echte” econometrische modelbouw de persoonlijke voorkeur van de onderzoeker géén rol (meer) speelt.

De schatting

Het ziet ernaar uit dat Dr. Rijken van Olsts afwijzing van de Box-Jenkins-methode in belangrijke mate berust op zijn vermoeden dat de gebruikte schattingsprocedure inadequaat is. Dat dit vermoeden onjuist is, is door Drs. Bomhoff in zijn reactie op RvO's artikel genoegzaam aangetoond, zodat ik mij ontslagen acht van de taak hier nader op in te gaan. Wel blijft de vraag klemmen, waarom de methode zo slecht functioneert bij gebruik op de door de auteur kunstmatig verwekte reeks.

Tabel 1

	β_1	β_2	$\rho(\hat{\beta}_1, \hat{\beta}_2)$	δ_E	periodiciteit (in t.c.)
theoretisch	0,60 (0,16)	-0,30 (0,16)	-0,46	1,00	6,3
run I	0,50 (0,17)	-0,17 (0,16)	-0,43	0,895	6,8
run II	0,74 (0,15)	-0,44 (0,15)	-0,51	0,919	6,4
run III	0,51 (0,16)	-0,26 (0,16)	-0,41	0,857	6,0
RvO	0,86 (0,17)	-0,21 (0,17)	-0,71		17,8

Laten we eens nagaan wat er gebeurd is. De auteur genereert per computer een tijdreeks ter lengte 35 m.b.v. de volgende recursieve betrekking:

$$y_t = \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 y_{t-2} + e_t \quad (1)$$

met

$$\hat{\beta}_1 = 0,60 \quad \hat{\beta}_2 = -0,30$$

Voor e_t wordt een rij onafhankelijke standaardnormale pseudo-toevalstrekingen gebruikt. Om de simulatie aan te kunnen slingeren worden twee (niet genoemde) startwaarden gekozen, behorende bij twee (niet genoemde) tijdstippen. Nadat de reeks met moeite is geïdentificeerd (er worden „ten onrechte” transformaties geprobeerd die „niet nodig” zijn) levert de computer als schattingen:

$$\beta_1 = 0,86 \quad \beta_2 = -0,21.$$

De auteur stelt vast dat de schattingsfouten 40 resp. 30% bedragen en dat de schatting van de in (1) ingebakken periodiciteit van 6 tijdseenheden maar liefst met een fout van 170% behept is. Tot overmaat van ramp blijkt dat „collega Jenkins niet bereid (is) over deze afwijkingen (.) te discussiëren”. Ook voor RvO lijkt de zaak daarmee afgedaan. Omdat ik van mening ben dat het resultaat niet onbesproken mag blijven, wil ik graag de honneurs waarnemen. In de eerste plaats wil ik opmerken, dat het zinloos is schattingsfouten in procenten uit te drukken. Statistisch beter verantwoord is het de gesignaleerde verschillen te standaardiseren, d.w.z. te vergelijken met de standaardfout (SE) van de β -schatters. Hieraan is niets geheimzinnigs; voor het proces in kwestie geldt immers theoretisch 4): $SE^2 = n^{-2} (1 - \beta_2^2)$ oftewel $SE = 0,16$ voor $n = 35$. De door RvO gesignaleerde afwijkingen bedragen derhalve +1,6 SE resp. +0,6 SE en zijn (hoewel fors) op zich zelf niet ontoelaatbaar. Interessanter is dat zij hetzelfde teken hebben, waar toch de correlatie tussen beide schatters negatief is 5): $\rho(\hat{\beta}_1, \hat{\beta}_2) = -\beta_1 / (1 - \beta_2) = -0,46$. Het moge verbazing wekken dat RvO zijn resultaten zelfs niet oppervlakkig heeft geanalyseerd. Voor mij was er in elk geval voldoende aanleiding het experi-

ment te herhalen. De resultaten zijn in tabel 1 opgenomen. Ter vergelijking zijn tevens die van RvO vermeld. Er zijn drie reeksen gegenereerd, die slechts in de storingsterm verschillen.

Zoals men in één oogopslag kan zien, worden in elk der drie simulaties de theoretische waarden van de onderzochte modelkenmerken veel beter benaderd dan door RvO's simulatie. Het duidelijkst komt dit tot uiting in de schattingen van de periodiciteit.

Blijft de vraag, of het nieuwe resultaat, op zich zelf beschouwd, een aanvaardbare representatie van het bedoelde model oplevert. Bezien we eerst de schattingsfouten apart, zoals in onderstaande tabel, dan zien we dat zij niet alleen in absolute zin veel kleiner zijn dan bij RvO's simulatie, maar dat zij, binnen elke run, tegengesteld van teken zijn.

	schattingsfout (in SE)	
	β_1	β_2
run I	-0,6	+0,8
run II	+0,9	-0,9
run III	-0,6	+0,3
RvO	+1,6	+0,6

Voor een volledig antwoord dient een betrouwbaarheidsgebied rondom de gevonden schattingen te worden geconstrueerd. Hiertoe is een analyse nodig van de waarde van de kwadraten in de buurt van het minimum. Ook deze gegevens bevinden zich in een door RvO zo vermaledijde „dik pak computer-uitvoer”.

Een gedetailleerde bespreking valt buiten het kader van dit stukje. Ik moge volstaan met te memoreren dat een 95%-betrouwbaarheidsgebied bepaald wordt door die β -combinaties, waarvan de bijbehorende kwadraten tot 17% hoger is dan die in het minimum 6). Ligger nu de waarden +0,60 en -0,30 in dit gebied, dan kan men zeggen dat

3) Idem, blz. 33.
4) Idem, blz. 244.
5) Idem, blz. 224.
6) Idem, blz. 229.

de *fit* aanvaardbaar is. Bij elk van de drie runs is dit het geval (2%, 3%, 1%). Of dit ook voor RvO's simulatie geldt, kan ik — bij ontstentenis van data — niet beoordelen, maar, gezien de bovengenoemde resultaten, vrees ik het ergste. De slotsom dat RvO fout (d.w.z. een ander proces dan het bedoelde) gesimuleerd heeft, dringt zich op. Wil hij dan toch de reeks in het bedoelde model persen, dan zullen „niet nodige transformaties” al gauw nodig blijken en zullen de schattingsresultaten al gauw „pover” zijn. Bomhoff veronderstelt dat de auteur door een ongelukkige keus van de beginwaarden het z.g. aanloopeffect heeft verwaarloosd 7). Dit was ook mijn aanvankelijke veronderstelling, die des te aannemelijker is daar RvO juist op dit punt geen informatie verstrekt. De auteur wijst in zijn naschrift deze veronderstelling verontwaardigd van de hand en ik moet hem op zijn woord geloven. Opvallend (en teleurstellend) is wel dat hij ook in tweede instantie niet aangeeft, hoe de simulatie dan wel is uitgevoerd. Zodoende ontnemt hij zijn lezers de mogelijkheid het experiment te repliceren. Over „conventies in de wetenschappelijke wereld” gesproken! (A *propos* Bomhoff: de regel, dat men „ongeveer de eerste 50 waarnemingen van een kunstmatig gegenereerde reeks weg (moet) laten” is buitengewoon lichtzinnig. Men kan gemakkelijk zijn β 's zo kiezen dat tienduizend nog te weinig is; zelfs is het mogelijk dat de stationaire toestand nimmer wordt bereikt).

De prognoses

Ook de voorspellingen kunnen bij Dr. Rijken van Olst niet door de beugel. Zelfs constateert hij (achteraf) dat „extrapolatie (.) met behulp van een stompje potlood” in sommige gevallen beter voldoet. Ik ben graag bereid het voorbeeld van de auteur te volgen, maar dan moet hij mij wel een (even simpele) methode aan de hand doen, waarmee ik deze reeksen op voorhand kan herkennen. Achteraf heeft iedereen gelijk.

Tijdens de Statistische Dag 1977 heb ik verslag kunnen doen van een vergelijkend onderzoek 8) naar de prestaties van de (univariate) BJ-methode en de door het CPB afgegeven — ik schrijf bewust niet: door een CPB-model berekende — prognoses. Beschouwd werden de prognoses van 7 grootheden, over de jaren 1970 t/m 1975. Over de jaren 1970 en 1971 „voorspelde” BJ het best. In 1972 was het andersom; in 1973 waren de voorspellingen even goed. Pas in de jaren 1974 en 1975 liet BJ het definitief afweten. Wat intuïtief duidelijk is, dat incidentele verstoringen (zoals de oliecrisis) door multivariate modellen in combinatie met deskundig

judgment beter worden opgevangen dan door modellen die zich — per definitie — van de buitenwereld niets aantrekken, werd hier empirisch bevestigd. In de literatuur kan men overigens meer van dergelijke onderzoeken aantreffen. Zo hebben Naylor c.s. 9) de voorspelprestaties van de univariate BJ-methode vergeleken met die van het 76 vergelijkingen omvattende Wharton-model voor de Amerikaanse economie. Op basis van kwartaaldata (1948 t/m 1964) analyseren zij *investment, price deflator, unemployment rate en GNP* en stellen vast dat de univariate prognoses een veel kleinere absolute voorspelfout — in drie van de vier gevallen zelfs tweemaal zo klein — bezitten dan de overeenkomstige prognoses m.b.v. het Wharton model. Soortgelijke resultaten vermeldt Nelson 10) die 14 endogenen in het ERB-MIT-PENN model onderzoekt. Wie, als econoom, de prestaties van de BJ-methode wil kritiseren, kan m.i. niet om deze resultaten heen.

Al met al heeft Dr. Rijken van Olst nog geen antwoord gekregen op zijn vraag „welke theorie er nu toch achter zit”. Het antwoord is simpel: geen enkele. De methode is zuiver statistisch van aard. Dit neemt natuurlijk niet weg, dat een econometrist die zich aan de methode waagt, tijdens de identificatiefase wel degelijk mede op zijn economisch inzicht kan varen. Voor de transferfunctie-modellen lijkt mij bijv. de keus van de input-variabelen (of „verklarenden”) een bij uitstek economisch probleem. Overigens lijkt mij dit punt door B. afdoende toegelicht en zal ik mij van commentaar onthouden.

Enige opmerkingen tot slot. Een van de belangrijkste eigenschappen van de univariate BJ-methode is, dat zij nagenoeg alle eerder gepubliceerde modellen als bijzondere gevallen bevat. Dit geldt voor het lineaire trendmodel van Holt-Winters, voor *exponential smoothing*, voor de modellen van Muth en Theil-Wage. Ook het concept *adaptive smoothing*, gecombineerd met het gewogen regressiecriterium kan in een BJ-jasje worden gestoken. Op zich zelf zou dit feit van louter academisch belang zijn, ware het niet dat B & J de eersten waren, die aangaven hoe de modelkeuze en de schatting systematisch — door statistische analyse van de reeks — kunnen plaatsvinden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat juist de beoefenaren van de Operationele Research, van meet af aan gewend aan het werken met univariate methoden, belangstelling voor de nieuwe techniek tonen. Dit hield tevens verband met het feit, dat binnen deze discipline het zelden mogelijk is modellen te bouwen die op theoretische verworvenheden stoeien. Voor de economie geldt dit niet, zeggen de economen. Akkoord, maar dan mag men verwach-

ten dat economische modelbouwers, die zich van statistiek en theorie bedienen, betere prestaties leveren dan tijdreeksextrapolatoren en andere Armen van Geest. Het blijkt dat dit in een aantal gevallen niet zo is. Twee verklaringen zijn denkbaar: óf de economische theorie is zwakker dan menig-een denkt, óf de theorie is wel bruikbaar, maar wordt niet optimaal benut. Met B. houd ik het op het laatste. Maar dit betekent niet, dat men de modelbouw in het vervolg maar moet vergeten. Als Dr. Rijken van Olst dan ook stelt dat „een realistisch en wetenschappelijk model de voorkeur verdient boven een model (.) dat geen betekenis bezit” doet hij een keuze, die volstrekt buiten de orde is.

E. G. F. van Winkel

7) G. Gordon, *System simulation*, Englewood Cliffs, (N.J.), 1969.

8) Univariate modellen in de economie; publikatie in voorbereiding.

9) Th. Naylor, T. G. Seaks en D. W. Wichern, *Box-Jenkins Methods: An alternative to econometric models*, *International Statistic Review*, Vol. 40, no. 2, blz. 123-137.

10) Ch. R. Nelson, *The predictive performance of the FRB-MIT-PENN model of the U.S. economy*, *American Economic Review*, Vol. 62, no. 5, blz. 902-917.

Naschrift

Helderziendheid, profetie en hypnose en de afgifte van prognoses door het Centraal Planbureau

Het verheugt mij, nogmaals te mogen ingaan op de in mijn artikel 1) opgeworpen vraag naar de betekenis van de BJ-methode, nu naar aanleiding van bovenstaand ingezonden stuk van Ir. Van Winkel. Naast een aantal mijn artikel aanvullende opmerkingen komen er diverse onjuiste weergaven van mijn positie en ongefundeerde veronderstellingen in voor. Sommigen in de kring van BJ-volgelingen zien blijkbaar mijn bijdrage in *ESB* als een volstreekte afwijzing van deze methode, ook na aanpassingen, terwijl ik toch meen er duidelijk op te hebben gewezen dat deze methode bruikbaar kan worden gemaakt (en voor een deel al is gemaakt) als hulpmiddel bij economisch onderzoek.

1) H. Rijken van Olst, *Box-Jenkins modellen in de economie: economische analyse volgens Shakespear*, *ESB*, 20 juli 1977, blz. 689-692. In dit naschrift zijn de volgende afkortingen gebruikt: B = Box, J = Jenkins, VW = Van Winkel en RvO = Rijken van Olst.

De vermaningen van Van Winkel

Het punt waarom het mij ging, was de wijze waarop de BJ-methode werkt, zoals dit o.a. is gebleken op een seminar te Brussel. Inzender doet over dit seminar een groot aantal onjuiste mededelingen, gebaseerd op vermoedens (hij was er niet bij), welke vermoedens hij echter als feiten presenteert. Hij deelt zelfs mede hoe het mij te moede was, wat ik dacht en wat ik deed, alsmede (zeer uitvoerig) wat ik had moeten doen. Ook wat J zei, ja *hoe* deze het zei, is voor inzender geen vraag. Ik wil kort op de opmerkingen van deze soort ingaan.

a. Indien een universiteit of een daaraan verbonden organisatie een seminar organiseert, daarover circulaire rondstuurt naar andere universiteiten en er verschijnt op het seminar inderdaad iemand van een andere universiteit, noemt inzender deze fijnzinnig een universitaire eend. Inzender is van mening dat universitair gevormden niet naar door J georganiseerde seminars moeten gaan, ook niet als zij zijn uitgenodigd.

b. Deze persoon (VW doelt op mij) is volgens inzender „niet geïnteresseerd in de oplossing van welk concreet voorspellingsprobleem dan ook”. Geïnteresseerden in de voorspeltechniek als techniek horen volgens inzender ook niet op een BJ-seminar.

c. Deze persoon (het gaat nog om mij) is alleen geïnteresseerd in de „formele merites van het gehanteerde statistische gereedschap”. Dit terwijl ik uitvoerige beschouwingen heb gegeven over juist de materiële kant: de oplossing van J in een concreet geval. De vraag dringt zich op, of inzender mijn artikel wel (geheel) heeft gelezen.

d. „J wil geen existentiebewijzen geven”. Daar heeft niemand om gevraagd en de opmerking is dus irrelevant.

e. De rest van het gehoor zou „gappend onderuit zakken”, indien J pertinente vragen over zijn methode zou beantwoorden. Ik ken natuurlijk de ervaringen van inzender niet, maar hij onderschat toch wel een beetje het intellectuele niveau van de toehoorders op het seminar. Verscheidene andere aanwezigen stelden vragen, analoog aan de mijne. Zij hadden evenveel, of liever even weinig, succes als ik.

f. Inzender beweert dat ik er verder het zwijgen toe heb gedaan (quod non), mij huiswaarts heb gespoed (onjuist) en mijn gram heb gehaald in *ESB* (weer mis).

g. Ik zou de BJ-methode diskwalificeren op grond van mijn eigen simulatiefouten. Ik daag inzender uit, mede te delen wat ik fout heb gedaan. Hoe mijn reeks is gegenereerd kan hij in mijn artikel en elders in dit naschrift precies vinden. Inzender schrijft, dat de slotsom dat RvO een ander proces dan het bedoelde heeft gesimuleerd, zich op-

dringt. Van „laatdunkende opmerkingen, iemands wetenschappelijke integriteit betreffend” gesproken! Inzenders positie komt er op neer dat, *omdat* de BJ-schattingen niet voldoende met de feiten (de gebruikte gegevens) in overeenstemming waren, *dus* de feiten fout waren. Een weinig wetenschappelijk argument, dat VW elders in zijn ingezonden stuk voor een deel weer inslikt.

h. Volgens inzender heb ik geen apart gesprek gevoerd met J, heb ik niet de hand-outs nogmaals doorgenomen, heb ik het boek niet nogmaals geraadpleegd, heb ik geen verwijzingen nagetrokken, heb ik geen brief geschreven. Heeft inzender dit in een toestand van helderziendheid ervaren? Hij heeft dan niet door het koffiedik heen kunnen zien, want ik heb dit alles wel gedaan. Zowel op mijn mondelinge als op mijn schriftelijke vragen werd door J het antwoord vermeden; mijn brief is onbeantwoord gebleven. De profetieën van VW over hetgeen ik zou ontdekken als ik die gedragsregel maar volgde, behoren in het dossier van totale mislukkingen, voortvloeiend uit de pogingen tot toepassing van de BJ-methode.

Samenvattend: VW onderscheidt op BJ-seminars drie categorieën van personen:

- zij die niet geloven maar vragen: de universitaire eenden (wat een kwalificatie voor collega's!);
- zij die geloven en vragen ter bevestiging van hun geloof;
- zij die het wel geloven en ertoe neigen gappend onderuit te zakken.

De modelkeuze

Inzender verwijt mij onvolledigheid bij mijn uiteenzettingen over de BJ-methode. Daar ik deze zelf als onvoldoende uitvoerig had aangekondigd, komt de kritiek neer op het intrappen van een open deur. Maar VW is bij zijn aanvullingen zelf verre van volledig, bijv. op het punt van de transferfunctions, en geeft aldus — precies zoals hij mij verwijt — „een karikatuur van de methode”!

In tegenstelling tot hetgeen inzender zegt heb ik het iteratieve karakter van de schattingen wel genoemd, zij het wellicht niet zo gedetailleerd als inzender optimaal vindt. Dat het proces niet systematisch zou verlopen, heb ik nergens beweerd.

Een ander onjuist citaat van inzender ligt besloten in: „Waarom een maximum van 37 tijdseenheden *per se* onaanvaardbaar zou zijn, ontgaat mij”. Ik noemde niet 37 tijdseenheden *per se*, maar 37 jaar. Acht inzender het aanvaardbaar, bijv. het nationale inkomen mede te „verklaren” uit, of in verband te brengen met, het niveau van het nationale inkomen 37 jaar eerder, uiteraard met

zinvolle en significante coëfficiënten? Verklaart hij het nationale inkomen van 1970 mede uit dat van 1933 en dat van 1933 mede uit dat van 1896? Hoe denkt inzender in dit verband over de impliciete door hem gemaakte veronderstelling dat die economische coëfficiënten 37 jaar lang constant zijn gebleven? Beschikt hij over een methode die bij de schatting met het veranderend karakter der coëfficiënten rekening houdt?

De schatting

Inzender komt dan met de veronderstelling dat de gebruikte BJ-schattingsprocedure niet inadepuaat is, hetgeen Bomhoff „genoegzaam zou hebben aangevoond” (??). Laatstgenoemde heeft dit alleen beweerd. VW acht zich echter „ontslagen van de taak hier nader op in te gaan”. Het valt wat tegen, dat een zo fervent aanhanger van de BJ-leer juist op dit kardinale punt verstek laat gaan.

Inzender blijft dan zitten met de voor hem en voor BJ netelige vraag, waarom de methode zo slecht functioneert bij de door mij gegenereerde reeks. Hoe weet hij echter dat de methode bij de andere ingezonden reeksen goed functioneert? Dat kan men alleen vaststellen bij een kunstmatige reeks. Terecht deelt Anderson 2) op grond van uitvoerig onderzoek mede: „The Box-Jenkins univariate methodology, as it currently stands, is of doubtful practical value”; „Its characteristics under ideal conditions should be ascertained by suitable large-scale simulation experiments”; „Many of the available case studies have used Box-Jenkins as a sledge-hammer to crack very small nuts”. Inzender merkt — n.o.m. in tegenstelling tot andere uitspraken van hem — op, dat de slechte resultaten van de BJ-methode bij mijn reeks *niet ontoelaatbaar* zijn, volgens het criterium van BJ zelf. (In de door VW gegeven formule voor SE^2 komt een drukfout voor, die geen consequenties heeft: n^{-2} moet zijn n^{-1}).

Dan volgt er een mystificatie. Inzender zegt: „Het moge verbazing wekken dat RvO zijn resultaten zelfs niet oppervlakkig heeft geanalyseerd”. Hoe nu? Zijn de resultaten van BJ nu ineens *mijn* resultaten? Enkele regels verder herhaalt VW: „De resultaten (van berekeningen van VW) zijn in onderstaande tabel opgenomen. Ter vergelijking zijn tevens *die van RvO* (mijn cursivering, RvO) vermeld”. In de tabel worden ten derden male de uitkomsten van BJ als die van RvO aangeduid. Er wordt de lezer precies het omgekeerde van de werkelijkheid gesuggereerd. Inzender schuift mij

2) O. D. Anderson, Is Box-Jenkins a waste of time?, *De Economist*, Jaargang 125 (1977), no. 2, blz. 254-263.

„resultaten” in de schoenen die ik nota bene heb bestreden. Heeft VW zich door BJ laten hypnotiseren? Onder zijn eerste tabel zegt inzonder dat door hem „de waarden van de modelkenmerken veel beter worden benaderd dan door RvO's simulatie”. Er worden echter *door geen enkele simulatie* kenmerken benaderd, dit benaderen geschiedt *door de schattingsmethode* en die is van BJ (of van VW als men wil) en niet van mij. Nog enkele regels verder duurt de hypnose voort: hier zijn volgens VW „de schattingsfouten kleiner dan bij RvO's simulatie”. Nogmaals en ten vijfden male: simulaties en schattingen zijn heel verschillende dingen. Ik heb op het seminar geen enkele schatting ingediend en kan dus ook geen schattingsfouten hebben gemaakt. Deze treden pas op, indien men op de gegevens de BJ-methode loslaat. Deze methode is bij Van Winkel zó heilig, zó sterk is hij geïndoctrineerd, dat de BJ-methode bij hem geen fouten *kan* maken. Voor inzender is er daarom maar één verklaring: niet de schatting, maar de simulatie bevat fouten. Gemakkelijker kan het niet.

Inzender zegt, mijn experiment (de simulatie) te hebben herhaald, ter verkrijging van vergelijkingsmateriaal. Hij geeft de bijbehorende BJ-schattingen. Maar *hoe* hij heeft gesimuleerd, welke startwaarden hij heeft gekozen en bij welke tijdstippen, vergeet hij te vermelden. Hij klaagt niet te weten hoe ik het deed. Of hebben wij weer te maken met een geval van spontane helderziendheid? En dan VW's schattingen bij zijn eigen reeksen. Zijn drie „runs” (zie zijn tweede tabel) leiden uitsluitend tot schattingsfouten (volgens BJ) van minder dan $1 \times$ de standaardfout. De kans dat dit driemaal achtereen „toevallig” gebeurt is belangrijk kleiner dan dat het niet gebeurt. Zijn prachtige uitkomsten zijn natuurlijk niet onmogelijk (evenmin als die van BJ bij mijn reeks), maar indien hij consequent handelde, zou VW toch aan de lezers van *ESB* moeten adviseren — mede in verband met de onvolledig verstrekte informatie — om de door hem uitgevoerde simulatie met achterdocht te bekijken. Wellicht zou men „gezien de resultaten, het ergste moeten vrezen”.

De reeksen van VW leveren in slechts 4 van de 6 gevallen een BJ-schatting op, die dichter bij de ware waarde van de β 's ligt dan bij mijn reeks. In twee gevallen schat BJ de coëfficiënt bij mijn reeks (nl. β_2) zelfs beter dan bij die van VW. Verklaart inzender dat uit zijn veronderstelling dat BJ zó almachtig is, dat zelfs bij de fout gesimuleerde reeks van RvO. toch soms het goede antwoord wordt benaderd?

Dit alles is hoogst interessant, maar het gaat er niet om, een aantal BJ-schattingen *onderling* te vergelijken, maar om BJ-schattingen te vergelijken met die *volgens andere methoden*. De

behandeling van de z.g. uitschieters bijvoorbeeld is een probleem apart dat in de econometrie wel wordt behandeld 3), maar waarover BJ en VW een compleet stilzwijgen bewaren. Toch zijn deze uitschieters van het allergrootste belang en hebben zij soms een enorm groot effect op de uitkomsten der schattingen. Zo'n uitschieter kan men bijv. aanwezig achten, indien een trekking uit de normale verdeling wordt verricht, die meer dan 2σ van nul (of van het gemiddelde van de verdeling) afwijkt. Zo'n uitschieter kan men dan in één op de 20 gevallen verwachten. In een reeks van 35 waarnemingen kunnen zeer wel 2 of 3 van die trekkingen hun invloed hebben uitgeoefend. Is dat het geval, dan zijn de BJ-schattingen pover.

Inzender spreekt dan van een „door RvO zo vermaledijd dik pak computer-uitvoer”. Zijn clairvoyante gaven laten hem weer in de steek: het was een van de Engelse deelnemers aan het seminar die vroeg of we de computer niet konden missen in verband met de grote onzekerheid der gevonden uitkomsten. VW moge van mij geloven, dat ik de computer hogelijk waardeer. Deze heeft mij aan doorslaggevend materiaal geholpen om diverse schattingsmethoden onderling te vergelijken.

Dan komt de volgende persoonsverwisseling. Inzender zegt: „Wil hij (d.i. RvO) dan toch de reeks in het bedoelde model persen . . .”. Niet ik wil dat, maar J deed dit (tenslotte). Indien dit ontoelaatbaar was geweest, had J dit wel geweigerd.

Inzender vindt het aannemelijk dat ik een ongelukkige keus heb gedaan van de beginwaarden van de reeks; dit is volgens hem „des te aannemelijker daar RvO op dit punt geen informatie verstrekt”. VW meent dat het niet ingaan op details hetzelfde is als, of vermoedens moet wekken over, het toepassen van foute methoden. In feite heb ik een stuk van 35 getallen genomen aan het eind van een lange reeks van meer dan 200 gegenereerde waarden. Men vraagt zich af waarom Van Winkel mij niet telefonisch heeft gevraagd hoe dit zit en waarom hij mij hierover niet een brief heeft geschreven, vóór hij in *ESB* „zijn gram ging halen”, een procedure die hij zelf aan het begin van zijn ingezonden stuk zo vaderlijk aanbeveelt.

De prognoses

Mijn opmerkingen over extrapolaties die ook met een potlood zijn te verrichten, stellen VW voor problemen. Hetgeen ik heb gesteld is eenvoudig het volgende: indien ik een reeks heb met een vrijwel periodiek terugkerend (gelijkblijvend) patroon, bijv. een sterke seizoen-schommeling, plus bijv. een lineaire trend, dan zal het geen verwondering wekken indien de prognose ligt in het ge-

bied tussen de lineair geëxtrapoleerde toppen en dito dalen (ruwweg tussen twee rechte schuine lijnen) van de bekende curve. Er werden op het seminar gevallen behandeld waar na veel gereken een BJ-prognose te voorschijn kwam die precies overeenkwam met de doorgezette oorspronkelijke reeks: een schommeling tussen de twee genoemde lijnen. In dergelijke gevallen refereer ik de eerlijk toegegeven onzekerheid van doorgetrokken potloodlijnen boven quasi-nauwkeurige uitspraken uit de computer. Dergelijke reeksen zijn te herkennen aan de strikte regelmaat van de bewegingen tot dusver. (Let wel: ik heb niet gezegd dat dit nu de *beste* schattingsmethode is, maar deze is in genoemde gevallen niet slechter dan de BJ-schatting die ons werd voorgelegd).

Inzender deelt mede dat zijn prognoses volgens de BJ-methode in twee jaren beter waren dan die welke door het CPB zijn afgegeven, in één jaar even goed en in drie jaren minder goed. Indien e.e.a. kan worden en is geverifieerd, bewijst dit dat wij de BJ-filosofie niet zonder meer moeten afwijzen; hiertegen heb ik ook met nadruk gewaarschuwd. Het bewijst in dit geval ook dat de BJ-schattingen er flink naast kunnen zitten. Maar met welke gegevens heeft Van Winkel zijn uitkomsten vergeleken?

De door het Centraal Planbureau „afgegeven” prognoses

De mededeling van inzender inzake de CPB-gegevens, neen ik moet zeggen *de door het CPB afgegeven gegevens*, waarmede hij heeft gewerkt, laat enige vragen open. Hij zegt letterlijk: „. . . de door het CPB afgegeven — ik schrijf bewust niet: door een CPB-model berekende — prognoses” (einde citaat). Zijn deze gegevens voor ieder bij het CPB verkrijgbaar en wat is hun betekenis? Inzender zegt *niet* dat de cijfers door een CPB-model zijn berekend, hij zegt ook niet dat ze *niet* door een CPB-model zijn berekend. Evenmin laat hij zich uit over de vraag, of de prognoses al of niet door het CPB zijn samengesteld (maar misschien *niet* op basis van een CPB-model). En *hoe* zijn deze berekeningen verricht? Geeft het CPB gegevens af voor publikatie door anderen, die dit Bureau niet zelf heeft samengesteld of waar het geen verantwoordelijkheid voor aanvaardt? Het lijkt mij onaannemelijk. Indien de cijfers niet door het CPB zijn gepubliceerd (als dit wel zo was, zou VW zijn bron hebben genoemd), *waarom* zijn ze dan niet gepubliceerd? En indien het CPB de cijfers

3) Zie bijv. A. E. Ronner, *P-norm estimators in a linear regression model*. Groningen, 1977, proefschrift, te verdedigen aan de Rijksuniversiteit te Groningen op 20 oktober 1977.

niet heeft berekend, van wie zijn ze dan wel afkomstig?

In feite doet inzender dus geen enkele uitspraak over de bron van zijn gegevens. Zover de lezer van *ESB* weet, kan iedereen de berekeningen hebben gemaakt. En toch zijn de antwoorden op bovenstaande vragen essentieel voor het oordeel, dat men over de vergelijkingen van VW zal moeten vellen.

Laten wij ons wel bewust zijn waarover het gaat. Ir. Van Winkel suggereert — of dit terecht is, kan pas blijken nadat alle gegevens openbaar zijn gemaakt in de publikatie, die VW in een voetnoot aankondigt — dat hij toekomstige cijfers over de Nederlandse economie ongeveer even goed kan voorspellen als het officiële regeringsbureau, een voortreffelijk functionerend orgaan met een grote staf van deskundigen op econometrisch en ander terrein, en dat alles zonder dat enig economisch inzicht nodig is. Een krasse bewering! Maar VW noemt geen man en paard. Als ik inzenders eigen redenering zou volgen, zou ik moeten zeggen dat „de slotsom zich opdringt dat een ander gegeven dan het bedoelde” is gebruikt, omdat hij op het punt van de wijze van totstandkoming van het gebruikte cijfermateriaal geen informatie verstrekt. „Zo neemt hij zijn lezers de mogelijkheid het experiment te repliceren”. Dergelijke „gegevens” te gebruiken in een ingezonden stuk, als argument voor de hoge kwaliteit van de eigen methode, is niet bepaald een bewijs van sterkte.

Slotopmerkingen

Of BJ beter voorspelt dan het Warton-model voor de Amerikaanse economie (er zijn meer van dergelijke resultaten), zegt mij niet veel. Niet alle econometristen zullen voor dit model hun hand in het vuur durven steken. Ik geef graag toe dat er economische modellen op de wereld bestaan, waarvan de voorspelprestaties slecht zijn. Overi-

gens zijn niet alle modellen prognosemodellen!

Dan komt de aap ten slotte uit de mouw: VW erkent dat er geen enkele theorie zit achter de BJ-methode. Helaas heb ik aan J deze uitspraak niet kunnen ontlokken. VW is hier, het zij terloops opgemerkt, lijnrecht in strijd met de vorige ingezondenstukkenschrijver. Inzender zegt in dit verband, dat „een econometrist die zich aan de methode (bij VW is *de* methode altijd die van BJ) waagt, tijdens de identificatiefase wel degelijk mede op zijn economisch inzicht *kan varen*” (toelichting tussen haakjes en cursivering van mij, RvO). Inzender zegt niet dat die econometrist op zijn economisch inzicht *behoort* te varen of *moet* varen: het kan bij VW ook zonder. Dit standpunt, dat ook elders bij VW naar voren komt, nl. dat men economische analyses kan verrichten zonder dat economisch inzicht essentieel is, acht ik volstrekt onhoudbaar en verwerpelijk. Ik spreek hierbij natuurlijk niet over de toepassers van een aangepaste BJ-leer, die deze alleen zien als een mogelijke (toekomstige?) aanvulling van de econometrische gereedschapsdoos, doch die economisch inzicht wel primair stellen.

In de laatste alinea van zijn ingezonden stuk geeft VW een aantal beschouwingen ten beste, waarin hij telkens spreekt over *de* economische theorie, die bruikbaar is, maar niet optimaal wordt benut e.d. De lezers van *ESB* zullen ongetwijfeld benieuwd zijn te vernemen, wat inzender precies bedoelt: *alle* algemeen- en bedrijfseconomische theorieën of enkele daarvan of één daarvan. In het laatste geval: welke? Over dergelijke vage uitspraken is het moeilijk zinnig te discussiëren. In zijn laatste twee zinnen suggereert inzender nog even dat ik er een voorstander van zou zijn om „de modelbouw in het vervolg maar te vergeten”. Heeft hij nu mijn artikel gelezen of het rode boekje van Jenkins? Desgewenst kan hij mijn proefschrift uit 1948 er voor opslaan; mijn opinie op dit

punt is sindsdien niet veel veranderd.

Gedurende de laatste dertig, veertig jaar zijn de voorspelmethoden in de economie aanzienlijk verbeterd. Deze verbetering ging hand in hand met de verfijning van de econometrische modellen (ik denk vooral aan de Nederlandse). De bewering dat een methode die bewust afziet van deze verworvenheden der wetenschap (BJ in zuivere vorm) betere resultaten zou bieden dan die op economische grondslag, anders dan bij toeval of doordat het om „on-eigenlijke” voorspellingen gaat, is absurd. Dat een dergelijk standpunt in universitaire kring verdedigers vindt, is beangstigend.

Conclusie

Met bewondering las ik inzenders aanwijzingen en vermaningen, die een rijpe levenservaring, evenwichtigheid en wijsheid verraden. Zijn adviezen hebben mij diep getroffen. In het bijzonder zijn idee om een brief te schrijven, acht ik een kostelijke vondst. Maar ook zijn aansporing af en toe een boek te raadplegen, mag er zijn.

Helaas gaan theorie en praktijk ook hier niet samen. Van Winkel kan zelf nog iets leren van zijn raadgevingen. Overigens zijn zijn argumenten dikwijls met zijn eigen woorden te weerleggen. Doordat hij mij geregeld onjuist citeert en zelfs mijn resultaten met die van Jenkins verwart, krijgt de discussie iets stroefs en monotoons.

Interessant zijn voor mij VW's mededelingen over de door het CPB afgegeven, maar vermoedelijk niet berekende prognoses. Deze mededelingen zijn echter zó cryptisch dat er (nog) weinig mee is aan te vangen. Opmerkelijk is verder Van Winkels uitspraak dat achter de BJ-leer geen enkele theorie schuilt; dit inzicht is echter niet algemeen onder de BJ-volgers.

H. Rijken van Olst

(Discussie gesloten, redactie)

ESB

Mededeling

Toepassing van actuele waarden in de jaarrekening

Door de Stichting Bedrijfskunde te Delft wordt op donderdag 1 december 1977 een seminar gehouden over „De toepassing van actuele waarden in de jaarrekening”.

Spreekers zijn:

- E. Beekman, Directeur financiën KLM;
- Prof. Dr. M. P. Gans, Buiten-

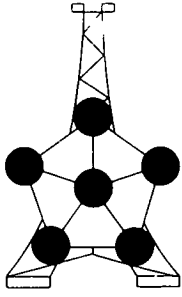
gewoon hoogleraar voor de ondernemingsfinanciering Stichting Bedrijfskunde, directeur Bureau Gans BV;

- C. Izelaar, Treasurer, Van Gelder Papier;
- Drs. J. de Jong, Controller Unilever NV & Unilever Ltd;
- Dr. J. Klaassen, Lector bedrijfshuishoudkunde Vrije Universiteit Amsterdam;
- Dr. W. F. Nederstigt, Venoot Van Diem & Co;
- J. Vos, Adjunct-directeur Administratie NV Philips Gloeilampenfabrieken, voorzitter van de werkgroep.

Plaats: Stichting Bedrijfskunde, Poortweg 6-8, Delft, tel.: (015) 56 92 54. Leiding: namens werkgroep NlvRA: J. Vos, W. Verhoog; namens Stichting Bedrijfskunde: Prof. Dr. M. P. Gans, Ir. T. J. W. van der Meulen. Kosten: f. 475 incl. zeer uitvoerig studiemateriaal en lunch. Aantal deelnemers: maximaal 63.

Inlichtingen en aanmelding: Stichting Bedrijfskunde, Poortweg 6-8, Delft, t.a.v. Mej. M. Berkelaar, tel.: (015) 56 92 54.

Annulering: Tot 1 week voor aanvang f. 75, daarna 50% van het cursusgeld.

Energieprijs en energiebesparing

DR. A. A. DE BOER

Minister Lubbers heeft onlangs in een brief aan de Tweede Kamer een aantal maatregelen in het vooruitzicht gesteld die energiebesparing ten doel hebben. Het ziet er naar uit dat het voor de hand liggende wapen van de prijsverhoging met name ten aanzien van de kleine verbruiker zal worden gehanteerd, in de vorm van een verhoging van het BTW-tarief van 4% naar 18%.

Een geliefkoosd argument voor BTW-verhoging is, dat zij zonder meer buiten de prijscompensatie kan worden gehouden. Men moet, zo zegt men, een prijsverhoging die dient om besparingen af te dwingen niet weer ongedaan maken door te compenseren. Een ander argument is de teruggave van de BTW bij export, waardoor de export-industrie van de prijsverhoging geen hinder behoeft te ondervinden.

In de eerste plaats worden dus de gezinshuishoudingen aangepakt. Het aardgasverbruik in de gezinshuishoudingen is de laatste jaren sterk gestegen. Dat komt onder andere door het tot bijna 100 gestegen percentage nieuwbouwwoningen, dat wordt afgeleverd met een gasgestookte cv-installatie. Die groei kan men niet terugschroeven door prijsverhogingen. Het komt mij overigens voor, dat er in deze sector weinig ruimte is voor besparingen op het energieverbruik, want het *totale* energieverbruik per gezin is momenteel lager dan in 1972. Er is dus geen basis voor de stelling, dat het huishoudelijk energieverbruik een sterk stijgende tendens vertoont. Wat betreft de logica achter de wijd verbreide mening dat men de prijsverhoging op energie buiten de compensatie moet houden, heb ik ervaren dat het moeilijk is in een paar woorden de denkfout aan te tonen die men maakt als men deze niet-compensatie verdedigt als een bijdrage tot energiebesparing.

Iedere berekening van een index voor kosten van levensonderhoud gaat mank. Het compenseren van lonen op basis van zo'n index betekent *niet* dat men de samenstelling van het pakket con-

sumptiemiddelen onaangetast wil of kan laten. Het zou onzinnig zijn te veronderstellen dat volledige prijscompensatie alle vraagelasticiteiten op nul zou brengen. Het betekent *wel*, dat na de door prijsveranderingen veroorzaakte verschuivingen een zoveel mogelijk gelijkwaardig pakket zal ontstaan, al zal niemand dat op ondubbelzinnige wijze kunnen narekenen.

De samenstelling van het nieuwe pakket zal worden bepaald door de nieuwe prijsverhoudingen. Als enkele posten, welke dat ook mogen zijn, niet worden gecompenseerd zal vooral de kleine consument de prijsverhoging van eerste levensbehoeften — en daar hoort gas voor de kachel en het gasfornuis bij — ten dele verhalen op andere uitgaven.

Ook al plakt men op het niet-gecompenseerde deel het etiket „energie”, dan nog zal de consument niet het gehele bedrag in kwestie op de post energie besparen. Dat zou immers betekenen dat een gezin dat f. 114 moet betalen voor een volume aardgas dat eerst f. 100 kostte, een achtste deel op zijn gasverbruik zou moeten besparen. Ik vind dat een onrealistische verwachting en een onredelijke doelstelling.

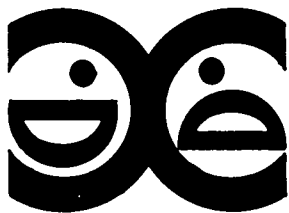
Natuurlijk is het mogelijk, dat volledige prijscompensatie om welke reden dan ook niet haalbaar wordt geacht. Maar dat is een heel ander verhaal en een heel ander rekensommetje. Het kiezen voor een vorm die tot gevolg heeft dat de prijsverhoging niet wordt gecompenseerd moet men dan niet onder de vlag van de energiepolicies ver-
kopen.

In de industriële sector zou juist een prijspolitiek heilzaam kunnen werken. Daar is het begrip marktconformiteit méér dan een modewoord. Investeringsbeslissingen worden mede gebaseerd op prijsverhoudingen van produktiefactoren en het streven naar een meer arbeidsintensieve en minder energie-intensieve industrie zou de gedachten dus moeten leiden in de richting van relatief hogere energieprijzen voor de industrie. Hier

echter ligt bij de ministeriële plannen de nadruk op subsidies. De verhoging van de BTW is ook geen prijsverhoging die voldoet aan de eis van marktconformiteit. Niet alleen de export-industrie, maar elk bedrijf of éénmansbèvetje waarvan de produkten zijn belast, verrekent de betaalde BTW met de af te dragen BTW. Het zal zo'n bedrijf een zorg zijn of het de minister nu 4 of 18% voorschiet in de vorm van BTW over de kosten van energie voor de productie of warmte voor het directiekantoor.

Lage energiekosten en hoge loonkosten hebben in het verleden geleid tot arbeidsbesparende en energie-intensieve investeringen die het gezicht van de huidige nijverheid bepalen. Het energieverbruik in de industrie stijgt; het lag in 1976 rond 20% hoger dan in 1972. Die groei tast men niet aan met behulp van subsidies: incidentele verbeteringen van het omzettingsrendement dragen niet bij tot het remmen van de groei van de vraag naar het eindproduct. Hier is het ingewikkelde probleem aan de orde van de groei van het energieverbruik in relatie tot de economische groei. Verschillende problemen, zoals werkgelegenheid en energieschaarste, inspireren vaak tot verschillende oplossingen, die onderling tegenstrijdig zijn.

Het is geen kleinigheid om onder deze omstandigheden een industriepolitiek te ontwerpen die aan alle wensen tegemoetkomt. Maar de prijsverhoging van aardgas via de BTW-tarieven is in ieder geval nauwelijks te beschouwen als een bijdrage tot de oplossing van het energievraagstuk. Zij is moeilijk te verdedigen als een herstel van de marktconformiteit van de prijzen of als aanmoediging tot het realiseren van besparingen — laat staan als bijdrage tot vermindering van de groei van de vraag naar energie. Men zal dan ook van deze maatregel niet veel meer mogen verwachten dan een verhoging van de overheidsinkomsten.

Ontzuiling en herzuiling in de vakbeweging

DRS. W. A. ARTS

Onlangs, tijdens de Gemertse studiedagen, heeft NKV-voorzitter Spit, zich bezinnend op de toekomst, zijn zorg weer eens kenbaar gemaakt over de toeloop van katholieken bij het CNV. Hij beklemtoonde de NKV-opvatting dat het dagelijks werk nog steeds moet worden gezien in het teken van het godsdienstige heil en de heilsverwachting en dat dan uiteraard in het kader van het katholieke geloof. Blijkbaar deed hij dit in een poging de zorg weg te nemen als zou door het federeren met het NVV een proces van deconfessionalisering zijn ingetreden. Ook na een fusie zou er een plaats binnen de FNV moeten zijn voor de confessie.

De bisschop van Den Bosch, Mgr. Bluysen, trachtte in zijn voordracht, mede namens Mgr. Ernst, de band tussen de katholieke vakbeweging en de Nederlandse bisschoppenconferentie wat nauwer aan te halen. Er echter angstvallig voor wakend de indruk te wekken als zou hij ook maar enige dwang op het NKV willen uitoefenen. Daarover ontstond namelijk enige maanden geleden een misverstand, door een ongelukkige en verlate reactie van de bisschoppenconferentie op de haar ter commentaar toegestuurde NKV-ontwerpnota *Visie ter visie*. Had Spit een week eerder gepleit voor een snelle fusie met het NVV, de bisschoppen bleken in hun brief vooralsnog de voorkeur te geven aan een federatie. Voor er sprake kon zijn van een fusie, meenden zij, diende allereerst het probleem van de relatie tussen geloof, kerk en katholieke werknemers te worden opgelost.

Onmiddellijk reageerde de non-conformistische vleugel van de Nederlandse katholieke kerk — de basisgroepen en kritische gemeenten — met de vraag of een episcopaat nog wel in de positie verkeerde om een advies aan werknemers te geven. In een interview met *De Vakbondskrant* van de FNV deelde Mgr. Ernst vervolgens namens de bisschoppenconferentie mee, dat de bisschoppen er niet over piekerden de vakbondsdemocratie op een oneigenlijke manier te beïnvloeden met een kerkelijk woord. De beslissing over het al dan niet aangaan van een fusie met het NVV was, zo meende hij, geheel en al aan het NKV en haar leden.

Hoe precair de verhoudingen zijn in

de eens zo hechte en nu zo wankel katholieke zuil blijkt ook uit een aantal andere gebeurtenissen die de laatste tijd plaatsvonden. Al sedert geruime tijd is er sprake van een verwijdering tussen NKV en KVP. Eigenlijk al daterend van de val van het kabinet-Cals-Vondeling. De val van het kabinet-Den Uyl heeft aan die verhouding ook al geen goed gedaan. Begiftigd met een zeldzaam talent slaagde KVP-voorzitter Vergeer erin, door middel van felle en herhaalde aanvallen op het NKV-visieprogramma, keer op keer zout in de wonden te strooien. Zelf oud-NKV-functionaris, dreigde hij met overstappen naar het CNV. Een dieptepunt in deze verhouding werd bereikt toen wel het CNV, maar niet de FNV werd uitgenodigd voor de oprichtingsvergadering van het CDA in december 1976, wat tot felle reacties van NKV-zijde leidde. De bejaarde oudvoorzitter van het NKV, Middelhuis, zegde zelfs zijn lidmaatschap van het CDA op, met de mededeling dat hij zich niet meer thuis voelde in het nette burgerlijke gezelschap van het CDA.

Zo goed en zo kwaad als het ging poogde CDA-voorzitter Steenkamp in interviews met het weekblad *De Tijd* en de *FNV-Vakbondskrant* nog te redden wat er te redden viel. Het CDA-bestuur kondigde een discussiestuk over de betrekkingen met de vakbeweging aan, maar tot ingrijpende maatregelen van de kant van het CDA of de KVP heeft dit tot nog toe niet geleid. Blijft de vraag wat nu wel de oorzaak van deze verwickelingen is. Is hier louter de voortgaande en versnelde ontzuiling van de katholieke gemeenschap debet aan? Of zijn ook andere invloeden achterhaalbaar?

Verzuiling

De verregaande verzuiling, welke gedurende lange tijd kenmerkend is geweest voor de Nederlandse samenleving, vond een aanvang in het midden van de vorige eeuw, waarbij de protestantse zuil, onder invloed van Réveil en Afscheiding, wat eerder ontstond dan de andere zuilen. Met een verdwijnen van het lokaal gebonden karakter van de samenleving trad een verschuiving op van territoriale gebondenheid naar levensbeschouwelijke binding. De voortgaande verzuiling bracht een toenemende dominantie van de levensbeschouwing in het Nederlandse organisatiewezen met zich mee 1). Het hoogtepunt van de verzuiling, en dan vooral binnen de katholieke gemeenschap, werd bereikt in de jaren vijftig van deze eeuw. Het bisschoppelijk mandement van 1954 was daar een blijk van.

Met deze constatering houdt zo ongeveer de overeenstemming op over het hoe en waarom van de verzuiling. Noch over de meest vruchtbare definitie, noch over de meest informatieve verklaring van verzuiling is men het eens. Wat de definiëring betreft is er grofweg een onderscheid te maken tussen definities van functionele en van structurele aard 2).

Representatief voor de eerste groep van definities is de volgende omschrijving van Van Doorn: „Verzuiling is het proces, waarbij meerdere in één samenleving aanwezige, ideologisch beheerste groepen worden opgenomen in overwegend organisationele sociale controle-systemen, met een tendentie tot overwoekering van de ideële waarden door de organisatie en tot een ideologisch justifi-

1) J. P. Kruijt, *Levensbeschouwing en groepssolidariteit in Nederland*, *Sociologisch Jaarboek*, XI, 1957, blz. 33.

2) Zie voor dit onderscheid: J. P. Kruijt, *Sociologische beschouwingen over zuilen en verzuiling*, *Socialisme en Democratie*, 1957, blz. 11-30. Voor een overzicht: Rudolf Steininger, *Polarisering und Integration*, Meisenheim am Glan, 1975, hfst. 1.

ceren van de organisationele beheersing" 3).

Een voorbeeld uit de andere groep is de uitgangsdefinitie welke Thurlings in zijn *De wankelende zuil* hanteert: „Verzuiling, alias zuilformatie, is een structuur van parallelle, ten opzichte van elkaar gesegregeerde en gepolariseerde organisatorische complexen, elk op een eigen levensbeschouwelijke grondslag, werkzaam in primair profane sferen binnen een maatschappij die de rechten van het levensbeschouwelijke pluralisme in principe heeft erkend" 4).

Ook wat de verklaring voor het ontstaan van de verzuiling betreft, zijn een tweetal opvattingen in de literatuur te onderkennen. De eerste opvatting, wel de emancipatie- of defensiehypothese genoemd, houdt in dat de oorzaak van de verzuiling is gelegen in de relatieve maatschappelijke deprivatie van gereformeerden, katholieken en socialisten in de vorige eeuw en een streven die deprivatie te boven te komen 5). De verzuiling zou dus het middel geweest zijn voor verschillende groeperingen om zich te onttrekken aan de overheersing door de dominante groep der liberalen. De tweede opvatting is eigenlijk alleen van toepassing op gereformeerden en katholieken. De verzuiling zou een isolerende functie hebben en ten doel hebben het bewaren van de eigen identiteit in een samenleving die levensbeschouwelijk pluralistisch is samengesteld. In principe sluiten de beide opvattingen elkaar niet uit en Van Kemenade heeft dan ook geprobeerd ze met elkaar te combineren 6). Maar ook samengevoegd geven ze geen voldoende verklaring voor het ontstaan van de verzuiling.

Ontzuiling

Als in de jaren zestig de ontzuiling inzet, komen we de twee hypothesen weer tegen, maar nu als verklaringen voor de optredende ontzuiling. De redenering vanuit de emancipatie-opvatting volgend, zou de ontzuiling intreden op het moment dat de verzuiling succes heeft. De bedreigde minderheid heeft macht vergaard en aan zelfvertrouwen gewonnen. Met een zekere triomfantelijkheid wordt het succes gevierd. Een triomfantelijkheid die licht leidt tot een expansionistische houding. Verscheidene auteurs meenden in de jaren vijftig dat dat zou leiden tot een nieuwe hou-

ding die aan de verzuiling een nieuw programma biedt en aldus een nieuwe stimulans 7). Thurlings echter meent dat het hier veeleer gaat om de voltooiing van de verdedigende houding van het begin 8). Later komt een reflectie op gang over dialoog en assimilatie. Thurlings lijkt hier het gelijk aan zijn zijde te hebben, maar ja, hij schrijft dan ook vijftien jaar later.

De redenering vanuit de tweede hypothese verloopt via de constatering van het optreden van een tweeledige crisis binnen de Nederlandse katholieke kerk: zowel in de theologie als in de organisatie. De levensbeschouwing zelf staat ter discussie. Deze crisis leidt dan ook tot een seculariserings- en ontzuilingstendentie.

In een kritiek op deze door Thurlings gememoreerde redeneringen heeft Van Heek nog op een derde factor gewezen 9). Naar mijn mening kan men het ontzuilingsverschijnsel der Nederlandse katholieke wereld niet bestuderen zonder nadere studie van zijn samenhang met het cultuurpatroon van de „permissive society", de toenemende afkeer van hiërarchie en bureaucratie in het algemeen en in verband hiermee de steeds fellere kritiek van een kritische sociologie.

Verzuiling, ontzuiling en politiek

Wat de politiek betreft heeft Lijphart aangegeven dat in Nederland de verzuiling samenhangt met een politiek systeem dat hij omschrijft als pacificatie-democratie 10). De belangrijkste eigenschappen daarvan zijn naar zijn mening: 1. een sterke verdeeldheid aan de basis, die volgens de theorie van het pluralisme tot politieke instabiliteit zou moeten leiden; 2. het gevaar van instabiliteit wordt echter afgewend door het tweede kenmerk van de pacificatie-politiek: overkoepelende samenwerking tussen de leiders van de verzuilde bevolkingsgroepen; 3. dat hele stelsel van verzuildeheid aan de basis en politiek beleid door een kartel van elites wordt geschraagd door een grote mate van politieke passiviteit van de massa, — passiviteit, onverschilligheid, en ook trouw aan en respect voor de leiders in de eigen zuil; 4. een hoge graad van politieke stabiliteit.

Lijphart merkt op dat de Nederlandse politiek gedurende de laatste jaren steeds meer afwijkt van alle vier essentiële ken-

merken van de pacificatie-democratie. 1. De sociale scheidslijnen tussen de katholieke, protestants-christelijke, socialistische en liberale zuilen hebben veel van hun scherpte en van hun politieke relevantie verloren. 2. De verwerping door een groot aantal politieke leiders van overkoepelende samenwerking en van de „spelregels" van de pacificatie-politiek. 3. Zowel de trouw aan de leiders van de zuilen als de politieke passiviteit neemt sterk af. 4. Er zijn de laatste jaren veel onmiskenbare symptomen van politieke instabiliteit.

Deze afwijkingen leiden naar zijn mening tot een kentering in de Nederlandse politiek. Nederland zou in een periode van overgang verkeren: de overgang van een pacificatie-democratie naar een kartel-democratie.

Differentiële ontzuiling

De algemene ontwikkelingen die Lijphart constateert, maken nieuwsgierig naar de opeenvolgende ontwikkelingen binnen de zuilen. Ook daarover zijn vermoedens in de sociologische literatuur te vinden 11). Om die vermoedens te plaatsen is het nuttig de organisatorische structuur van een zuil voor te stellen als een geheel van concentrische cirkels. De binnenste cirkel geeft dan de primair levensbeschouwelijke verbanden

3) J. A. A. van Doorn, *Verzuiling: een eigentijds systeem van sociale controle*, *Sociologische Gids*, 1956, blz. 42.

4) J. M. G. Thurlings, *De wankelende zuil*, Nijmegen-Amersfoort, 1971, blz. 12.

5) Vgl. Steininger, op. cit., hfst. 4.

6) J. A. van Kemenade, *De katholieken en hun onderwijs*, Meppel, 1968, blz. 62.

7) F. van Heek, *Het geboorte-niveau der Nederlandse rooms-katholieken*, Leiden, 1954. J. A. A. van Doorn, *De emancipatie der Nederlandse rooms-katholieken in de sociologische literatuur*, *Sociologische Gids*, 1958, blz. 194-204.

8) Thurlings, *passim*.

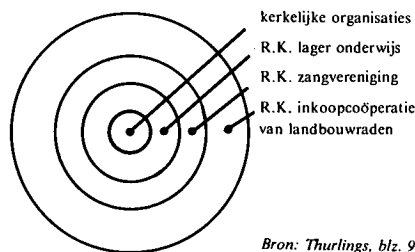
9) F. van Heek, *Wat brengt de zuil aan het wankelen?*, *Sociologische Gids*, 1973, blz. 148 en 149.

10) A. Lijphart, *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*, Amsterdam, 1976. Het volgende is aan het gewijzigde eerste en toegevoegde laatste hoofdstuk van deze druk ontleend.

11) Zie voor het volgende: Thurlings, op. cit., hfst. 8. Voor een handzame samenvatting: A. C. Zijdeveld, *De katholieke zuil in het licht van de historische sociologie*, *Sociale Wetenschappen*, 1973, blz. 141-155.

Met „ESB" een beter economisch-politiek inzicht

weer en de buitencirkels de meer profane. Hoe verder van het middelpunt des te zwakker de verwantschap met de levensbeschouwelijkheid.

Bron: Thurlings, blz. 9.

De ontzuiling zou dan verlopen van de buitenste cirkels naar de binnenste. Dat wil zeggen dat de sectoren welke het dichtst bij de levensbeschouwelijke kern liggen het minst en die welke het verst ervan verwijderd zijn het meest aan ontzuiling worden blootgesteld. Thurlings noemt deze vermoede ontwikkeling de differentiële-affiniteitshypothese. Hij beschrijft deze ontwikkeling met behulp van de volgende metafoer: „Wie zich allengs met meerdere kledingsstukken heeft beschermd tegen de kou, zal wanneer het seizoen milder wordt, het eerst die kledingstukken laten vallen welke hij het best kan missen, en hij zal daarmee voortaan totdat hij zich opnieuw in de kou' voelt staan". Maar helaas, ook hier bevestigt de werkelijkheid de verwachte ontwikkeling niet. Duidelijk is er een verandering in houding opgetreden ten opzichte van de verzuiling, maar organisationeel ligt het moeilijker. Het NKV, als profane organisatie, zou als een van de eerste in aanmerking komen voor ernstig ledenverlies. Maar dat blijft nog binnen de perken. Een vergelijkbare organisatie als de KVP heeft ernstiger te lijden onder verlies van leden en stemmen. Maar nog veel ernstiger is de teruggang in kerkbezoek en een daling in lidmaatschap van de jeugdbeweging. En deze zouden het laatste in aanmerking moeten komen.

Ook hier hebben we als aanvullende verklaring de crisishypothese nodig. Juist de kern van de zuil, de levensbeschouwing zelf, staat ter discussie. Vanuit de crisishypothese heeft Thurlings verondersteltendewijs de volgende ontwikkeling geschetst. De vernieuwingen in de katholieke kerk zouden op de gewone man een tweevoudig effect kunnen hebben. Enerzijds identiteitscrisis en vervreemding van de kerk, anderzijds een conservatieve reactie. Een opsplitsing in tweeën zou het gevolg zijn. Het ene deel drijft weg van de vernieuwde kerk, wat aanleiding geeft tot randkerkelijkheid en onkerksheid, en wat als gevolg daarvan weer leidt tot ontzuiling. Het andere deel zal zich gaan verschansen in een min of meer gematigd conservatisme. Het ene deel zal dus de verzuiling in de hand werken, het andere

deel zal zijn heil zoeken in een hernieuwd isolement.

Ledenverlies

Deze, door Thurlings veronderstelde tendenties zouden zichtbaar kunnen worden in de ledentallen van de verschillende vakcentrales. De door Spit gevreesde toeloop van katholieken tot het CNV zou een indicator kunnen zijn voor de conservatieve reactie op de crisis in de rooms-katholieke kerk en dus een poging tot herzuiling. Toeloop tot het NVV of tot categorale organisaties een indicator voor de ontzuilingstendentie. Wat de categorale organisaties betreft zien we inderdaad een sterke stijging in ledental en de vorming van

Deze rubriek wordt verzorgd door de afdeling Sociaal-Economisch Beleid van de Erasmus Universiteit Rotterdam

een aparte centrale voor middelbaar en hoger personeel. De vakcentrales geven de volgende cijfers te zien:

	NVV	NKV	CNV
1946	242.645	224.855	123.727
1951	405.570	311.427	166.487
1956	468.047	318.733	206.283
1961	506.964	411.785	223.789
1966	535.746	411.103	234.165
1971	611.401	401.802	238.330
1976	698.602	355.805	230.112

Bron: Sociaal maandschrift.

Deze cijfers zouden alleen een aanwijzing kunnen geven voor de ontzuilingstendentie. Als we echter de cijfers per jaar bekijken zien we een veel minder regelmatige lijn. Wat het NKV betreft zien we een sterk ledenverlies tegen het einde van de jaren vijftig. Oorzaak hiervan is enerzijds de stagnerende loonontwikkeling door de bestedingsbeperking en anderzijds het uittreden van de ambtenarenbond ARKA. Dan weer een groei tot 1968, met een sterke daling in 1965. En vanaf 1969 een constante daling in ledenaantal. In 1974 verloor het NKV bijna 45.000 leden als gevolg van het uittreden van de Unie-BLHP en de BVA. Ook daarna zet het ledenverlies zich, gezien recente cijfers, voort:

	NVV	NKV	CNV
1-10-1975	696.266	358.052	229.011
1- 1-1976	698.602	355.805	230.112
1- 4-1976	702.617	352.805	229.977
1- 6-1976	704.457	350.367	230.093
1-10-1976	702.624	346.640	229.194

Bron: Sociaal maandschrift.

Natuurlijk geven deze cijfers geen afdoende informatie. Daarvoor zou de „turnover" bekend moeten zijn. Toch zijn deze cijfers een veeg teken voor het NKV. Zeker gezien de altijd aanwezige inertie in sociale betrekkingen. Zo snel verandert men immers niet van levensbeschouwelijke binding. De organisatorische binding is echter maar één aspect van verzuiling en ontzuiling. Een ander aspect is de mentaliteit. De innerlijke gehechtheid aan de bestaande confessionele structuren blijkt af te nemen. Uit onderzoek onder NKV-leden tegen het eind van de jaren zestig bleek dat voor veel gewone leden en ook bestuursleden een afzonderlijke katholieke vakcentrale weinig betekenis meer heeft 12).

Slot

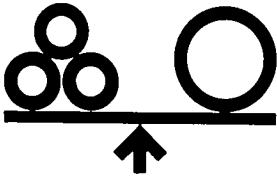
Per 1 januari 1977 bezat het CNV ongeveer 257.000 leden. In vergelijking met de cijfers die hiervoor zijn gegeven een aanzienlijke ledenwinst. Deze ledenwinst vond haar oorzaak in de toetreding van de katholieke ambtenarenbond ARKA, een categorale organisatie. Ook andere categorale katholieke en protestants-christelijke vakorganisaties gaan zich meer op het CNV oriënteren. Vandaar de vrees van Spit. Een informele kennismaking tussen de bisschoppen en de FNV-top heeft inmiddels plaats gehad. Maar de vraag hoe de betrekkingen tussen de kerken en de FNV gestalte kunnen krijgen, is nog niet uitvoerig aan de orde geweest. De bisschoppenconferentie zal trouwens de volgende maanden ook een gesprek hebben met het CNV.

Een pasklare oplossing lijkt voor het NKV niet voorhanden. Een volledige fusie met het NVV kan de gevolgen van de ontzuilingstendenties onschadelijk maken. Maar de aantrekkingskracht van de herzuilingstendenties in CNV en CDA zijn moeilijker op te vangen. Daarvoor is de polarisatie vermoedelijk te ver doorgevoerd. Daarbij komt dat niet alleen confessionele elementen een rol spelen, maar ook status- en politieke factoren 13), wat de zaak er niet eenvoudiger op maakt.

Wil Arts

12) I.T.S., *De N.K.V.-leden over vakbonds-vraagstukken*, Nijmegen, 1968. I.T.S., *Permanente opiniepeiling systeem van het Nederlands Katholiek Vakverbond*, peiling no. 1, Nijmegen, 1969.

13) Zie: W. A. Arts, Uitsluiting of solidariteit?, *ESB*, 28 januari 1976, blz. 101 en 102.

Overheveling tussen spaargeld en termijndeposito's

DRS. H. S. VAN DER KNOOP*

De rente op de 3-maands termijndeposito's heeft zich in 1973 en 1974 op een tot dan toe ongekende hoogte van rond 11% bewogen. Eén van de gevolgen hiervan is geweest dat houders van spaartegoeden aangelokt door een hogere rente-opbrengst hun geld op termijndeposito's plaatsten. Deze overheveling deed zich opnieuw voor in 1976, terwijl het jaar daarvoor juist een omzetting van termijndeposito's in spaargeld had laten zien. Omdat spaargelden 1) niet, maar termijndeposito's wel tot de liquiditeitsmassa worden gerekend, beïnvloedt deze omzetting de omvang van de liquiditeitsmassa en daarmee ook de liquiditeitsquote, aan de hand waarvan De Nederlandsche Bank (DNB) de monetaire situatie beoordeelt. Vandaar dat DNB deze overheveling heeft trachten te berekenen. In dit artikel plaats ik twee kanttekeningen bij de werkwijze welke hierbij is gevolgd. Bovendien wordt een manier aangegeven om de overheveling langs andere weg te schatten — overigens evenals DNB via een macro-economische benadering, hetgeen andere uitkomsten niet uitsluit, indien een meer micro-economische aanpak gebruikt wordt.

Overheveling volgens DNB

In DNB's *Kwartaalbericht*, 77/1 heeft Dr. M. M. G. Fase de berekeningsmethode uiteengezet 2). Kort samengevat komt de raming van de overheveling zo tot stand. Het beleggende publiek beschikt over het zogenaamde liquide vermogen (LV). Dit liquide vermogen bestaat uit twee componenten: alle spaargelden en de liquiditeitsmassa. De door het publiek gewenste of optimale verdeling van LV over de twee mogelijke alternatieven hangt af van het verschil in rente-opbrengst. Voor de rente-opbrengst van liquiditeiten staat de rente op 3-maands kasgeldleningen aan de lagere overheid, voor die van spaargelden is de rente op gewone spaarrekeningen bij handelsbanken genomen. Verder wordt verondersteld dat het publiek met een zekere vertraging reageert; er is sprake van een door de beleggers gewenst aandeel s_t^* van spaargelden in LV, doch zij passen het feitelijk aandeel s_t slechts aan met een fractie, λ , van het verschil tussen gewenst en feitelijk aandeel (de aanpassing geschiedt volgens het partial adjustment principe):

$$s_t - s_{t-1} = \lambda(s_t^* - s_{t-1}),$$

terwijl

$$s_t^* = \alpha_0 + \alpha_1(r_T - r_S).$$

Hierin is

r_T = rente-opbrengst van liquiditeiten;
 r_S = rente-opbrengst van spaargelden.

Substitutie van s_t^* in de eerste vergelijking geeft:

$$s_t = (1-\lambda)s_{t-1} + \alpha_1\lambda(r_T - r_S) + \alpha_0\lambda,$$

welke uitdrukking vatbaar wordt voor statistische analyse. Schatting op kwartaalcijfers levert vervolgens significant van nul verschillende coëfficiënten op, ook wanneer rekening wordt gehouden met autocorrelatie in de residuen. Ook maandcijfers zijn onderzocht, doch die laat ik verder rusten (de resultaten verschillen niet veel met de uitkomst op kwartaalcijfers). De stand van de overheveling wordt nu als volgt berekend. Er is een „normaal geacht” renteverval, waarbij zich geen overheveling of terugheveling voordoet. Vul dat normale renteverval in de vergelijking in — dat geeft \bar{s}_t . Het verschil tussen het normale aandeel en feitelijk aandeel $\bar{s}_t - s_t$ vermenigvuldigd met het liquide vermogen is een schatting van de stand van de overheveling van spaargeld naar liquiditeiten (+) of van de terugheveling van liquiditeiten naar spaargeld (—). Voor het normale renteverval neemt DNB het gemiddelde renteverval over de periode 1956-1976. Dit is 1,2%. Met behulp van de daarmee gevonden stan-

den wordt de liquiditeitsquote gecorrigeerd. De correcties variëren tussen — 2,8 en 2,2 procentpunt van de quote (welke thans 41,9% bedraagt).

Welk spaargeld?

Bij deze uiteraard op hoofdzaken uiteengezette correctieprocedure zijn een tweetal kanttekeningen te maken. Allereerst valt op te merken dat de analyse uitgaat van spaargeld, aangehouden bij alle financiële instellingen. Deze vallen uiteen in geldscheppende instellingen (GI) en spaarbanken. Beide groepen hebben aan de passiefzijde van de balans spaargeld staan, doch bij slechts één, de geldscheppende instellingen, staan er ook termijndeposito's. De omzetting van spaartegoeden in termijndeposito's en omgekeerd kan derhalve op twee manieren geschieden: verplaatsing van tegoeden aan de passiefzijde van geldscheppende instellingen of van spaarbanken naar geldscheppende instellingen (en omgekeerd). De eerstgenoemde mogelijkheid leidt — om boekhoudkundige redenen — altijd tot een verandering van de liquiditeitsmassa en is een rechtstreeks en onvermijdbaar gevolg van de overheveling.

Bij de tweede manier van overhevelen is verandering van de liquiditeitsmassa niet zo zeker, omdat spaarbanken — volgens de huidige definities — niet geldscheppend zijn. Een spaarder, die aangelokt door een hoge geldmarktrente zijn vrijkomend tegoed weghaalt bij een spaarbank en op een termijndeposito plaatst bij een geldscheppende instelling beïnvloedt direct het houderschap van de liquiditeitsmassa (voor de spaarbank is de spaarder in de plaats gekomen), mogelijkerwijze de samenstelling (minder primaire en meer secundaire liquiditeiten), maar niet de omvang. Of dat laatste gebeurt, hangt van de spaarbank

* De auteur is medewerker van het Economisch Bureau van de Amro-Bank te Amsterdam. Het artikel is geschreven à titre personnel.

1) Op het oneigenlijk spaargeld na.
 2) DNB, *Kwartaalbericht*, 77/1, blz. 34 e.v.

af. Het zou kunnen dat de spaarbanken om aan de opvragingen te voldoen krediet moeten opnemen bij geldschepende instellingen. Eveneens is het mogelijk dat zij minder geld laten doorstromen naar de kapitaalmarkt, zodat geldvragers zich bij de banken gaan melden. Zij kunnen ook interen op hun liquiditeiten.

Een en ander impliceert echter dat er in het geval van de spaarbanken géén onvermijdbare verandering van de liquiditeitenmassa plaatsvindt, ter grootte van het bedrag dat overgeheveld wordt. Integendeel, er is de „medewerking” voor nodig van één of meer andere huishoudingen wil de liquiditeitenmassa ooit qua omvang beïnvloed worden.

Elke overheveling tussen spaarbanken en GI komt evenwel tot uiting in een wijziging van het aandeel s_t van alle spaartegoeden in het liquide vermogen, omdat de omvang van het spaargeld natuurlijk wel verandert. Het eventueel uit deze wijziging af te leiden bedrag van de overheveling kan echter niet — op grond van de boven gegeven redenering — aangemerkt worden als een even grote wijziging van de liquiditeitenmassa. Er is onzekerheid met betrekking tot de mate waarin dat geoorloofd is.

Een dergelijke onzekerheid kan worden vermeden door de analyse te beperken tot de spaargelden, aangehouden bij geldschepende instellingen (met een analoog gedefinieerd liquide vermogen). De mogelijk optredende verandering van de liquiditeitenmassa door overheveling tussen spaarbanken en GI blijft hierdoor voor een deel buiten beschouwing. Maar een wijziging van het aandeel van spaargelden in LV ten gevolge van renteveranderingen kan dan ten volle worden aangemerkt als verandering van de liquiditeitenmassa.

De stand van de overheveling

Vervolgens moet er een kanttekening worden geplaatst bij de „stand van de over- resp. terugheveling” welke DNB berekent. Deze grootte wordt niet expliciet gedefinieerd. Twee interpretaties zijn mogelijk.

- Er wordt gemeten hoeveel liquide vermogen zich in een periode van de ene component van LV naar de andere heeft verplaatst. Deze bedragen worden over een aantal perioden gecumuleerd en geven zo het totaal van het *vanaf een zeker tijdstip* onder rente-invloeden verschoven liquide vermogen. Deze netto verschuiving is dan de stand van de over- of terugheveling.
- Elk moment kan het liquide vermogen worden opgesplitst in twee componenten: de ene is spaargeld (hoewel een deel daarvan tijdelijk omgezet kan zijn in liquiditeiten — dat noemen we de stand van de overheveling), de

andere bestaat uit liquiditeiten (hoewel een deel op spaarrekeningen kan staan — de omvang van dat bedrag geeft de stand van de terugheveling aan).

Er is een wezenlijk verschil tussen beide interpretaties. De eerste meet vanaf een bepaald tijdstip een stroom en stelt niet meer vast dan de omvang van de bedragen die door die stroom zijn gevloeid. Een positief teken duidt op een — per saldo — toevloeiing naar liquiditeiten, een negatief teken op een netto toename van spaargelden 3).

De tweede interpretatie van de stand van de overheveling *vooronderstelt* de mogelijkheid van een toerekening van liquide vermogen aan spaargeld- en liquiditeiten. Het dient immers in beginsel uitvoerbaar te zijn om, bijvoorbeeld, te bepalen of er liquiditeiten worden aangehouden welke men in wezen tot spaargeld moet rekenen. Het hiermee gepaard gaande toerekeningscriterium moet — dat kan niet anders — abstraheren van de actuele vorm van het liquide vermogen. Juist in het bestaan van zo'n criterium verschilt de tweede interpretatie van de eerste. Daarin wordt immers *niets* toegerekend — er wordt alleen maar (op)geteld!

De reden dat aan deze twee interpretaties aandacht wordt geschonken, is gelegen in de overtuiging dat DNB *niet* de eerste heeft gebruikt, doch dat de tweede in tegenspraak is met het model dat de bank zelf van de werkelijkheid heeft opgetrokken. Zou dit laatste juist zijn, dan is alleen de eerste interpretatie van de stand van de overheveling mogelijk. Deze leidt tot andere correcties van de liquiditeitenmassa.

Het toerekenen

Over het feit dat de eerste in de vorige paragraaf genoemde interpretatie van de stand van de overheveling niet door DNB wordt aangehangen, kan ik kort zijn. Nergens in de uiteenzetting van de correctieprocedure wordt een beschouwing gewijd aan het tijdstip waarop in dat geval dan de cumulatie van over-/teruggeheveld vermogen zou moeten beginnen. Bovendien is er sprake van een „normatieve waarde van s_t ” 4), een begrip dat alleen maar te rijmen valt met het hanteren van de tweede interpretatie.

Maar als dat zo is, rijzen er grote problemen met betrekking tot de consistentie van model en correctieprocedure. De berekening van de stand van de overheveling volgens de tweede interpretatie baseert zich op de legitimiteit van het toerekenen van liquide vermogen aan spaargeld of liquiditeiten. Zoals al in de vorige paragraaf uiteengezet, moet dat kunnen uitmonden in het onderscheiden van bijvoorbeeld liquiditeiten,

welke in wezen uit spaargelden bestaan. Daartoe worden zij dan gerekend.

De toerekening heeft twee implicaties:

- er komt een „normatieve verdeling” tot stand, namelijk die welke resulteert door de toerekening uit te voeren;
- er moet geabstraheerd worden van de actuele verdeling van LV over spaargeld en liquiditeiten tijdens de uitvoering van de toerekening. Aangezien de actuele verdeling, voorgesteld door s_t afhangt van het renteverval $r_T - r_S$, wordt er noodzakelijkerwijze geabstraheerd van het *lopende renteverval*.

Derhalve impliceert de correctieprocedure van DNB dat het mogelijk is een verdeling van LV over spaargeld en liquiditeiten te bepalen zonder naar het feitelijke renteverval te kijken.

Anderzijds is de gehele analyse van de bank er juist op gebaseerd dat de verdeling s_t in belangrijke mate bepaald wordt door het lopende renteverval. Dat is een modelveronderstelling. Maar dan ontstaat hier een tegenspraak tussen model en correctieprocedure. De opgave waar we ons namelijk voor geplaatst zien is de bepaling van een verdeling s_t , zonder naar het renteverval te kijken, maar wetende dat het renteverval een verklarende variabele is!

Wiskundig geformuleerd:

$$s_t = f(r_T - r_S, \text{andere variabelen}).$$

Gevraagd:

een verdeling, genaamd \bar{s}_t , die voldoet aan:

$$\bar{s}_t = f(., \text{andere variabelen}).$$

Dit probleem is onoplosbaar. Het wekt dan ook geen verwondering dat in de uiteenzetting in het *Kwartaalbericht* nergens een expliciet toerekeningscriterium te vinden is. Dat bestaat ook niet, omdat de daarmee onlosmakelijk verbonden normatieve verdeling niet bestaat. En juist omdat de vraag: wat is de normatieve verdeling? in *dit* model niet kan worden gesteld, is elk antwoord zinloos. DNB vindt een verdeling door een renteverval in te vullen:

$$\bar{s}_t = f(1,2, \text{andere variabelen}).$$

Hieraan is echter niets normatiefs, want dat kan niet. Het is gewoon de verdeling, die hoort bij een renteverval van 1,2%.

3) Met deze bedragen kan de liquiditeitenmassa gecorrigeerd worden. Het resultaat hiervan is dat deze wordt gezuiverd van de vanaf het betreffende moment opgetreden mutaties, welke worden veroorzaakt door de omzetting van spaargeld in termijndeposito's (en omgekeerd). Een *ander* startmoment geeft *andere* correcties!

4) DNB, *Kwartaalbericht*, 77/1, blz. 39.

De conclusie die hieraan moet worden verbonden is onvermijdelijk dat de correctieprocedure, zoals DNB die heeft uitgevoerd, principieel niet juist is. De stand van de overheveling, resp. terugheveling kan daarom maar op één manier worden bekend, namelijk door de stroom van omzettingen vanaf een zeker moment te cumuleren.

Overheveling als stroom

In deze paragraaf staat het resultaat van de eigen schattingen. Gebruikt is spaargeld aangehouden bij geldscheppende instellingen. Met toevoeging van seizoendummy's is het resultaat van de kleinste-kwadratenschatting over dezelfde periode (1970: I — 1976: III) als Fase (tussen haakjes t-waarden) 5):

$$s_t = \frac{0,819s_{t-1}}{(15,56)} - \frac{0,003(r_T - r_S)}{(-7,36)} + \frac{0,067}{(3,72)} - \frac{0,003d_1}{(-0,98)} - \frac{0,009d_2}{(-2,81)} - \frac{0,000d_3}{(-0,16)}$$

$$R^2 = 0,95; N = 27.$$

Het bedrag van de overheveling is nu de hoeveelheid liquide vermogen die in een kwartaal onder invloed van renteveranderingen (in dat kwartaal of in eerdere) zich van de ene component naar de andere verplaatst. Als de wijziging in de verdeling t.g.v. wijzigingen in het renteverschuif van vroeger en nu R_t heet, dan geldt 6):

$$R_t = \frac{-0,003}{1-0,819 B} \Delta(r_T - r_S)$$

Tabel. Bedrag van de overheveling (+) van spaargelden naar termijndeposito's in mln. gl's

I 1970	— 54
II	— 114
III	— 213
IV	— 272
<hr/>	
I 1971	— 609
II	— 501
III	— 400
IV	— 205
<hr/>	
I 1972	— 683
II	— 584
III	— 680
IV	— 99
<hr/>	
I 1973	— 480
II	— 160
III	— 1.414
IV	— 1.913
<hr/>	
I 1974	— 498
II	— 756
III	— 735
IV	— 219
<hr/>	
I 1975	— 465
II	— 1.504
III	— 1.007
IV	— 175
<hr/>	
I 1976	— 924
II	— 428
III	— 2.274
IV	— 352

Door deze relatie te herschrijven tot

$$R_t = -0,003 \Delta(r_T - r_S) + 0,819 R_{t-1}$$

en R_t op nul te stellen voor de jaren zestig (in overeenstemming met het vermoeden van DNB, dat zich in die jaren geen rentegeïnduceerde overhevelingen hebben voorgedaan) 7) kan R_t vanaf 1970 : I berekend worden. Vermenigvuldiging van R_t met LV is dan met tegengesteld teken een schatting van het

bedrag, dat per saldo in dat kwartaal van spaargeld naar liquiditeiten (+) of omgekeerd (—) is gevloeid. De bedragen zijn vermeld in de tabel. Cumulatie van deze bedragen met ingang van een zeker kwartaal geeft dan de stand van de over-/terugheveling sinds dat kwartaal.

Conclusie

De Nederlandsche Bank blijkt de stand van de over- resp. terugheveling te schatten op een wijze, welke in strijd is met de eigen opvatting over hoe het proces zich afspeelt. Het is mogelijk een alternatieve definitie te hanteren. De berekening volgens die definitie is uitvoerbaar. Daarbij wordt de analyse iets zuiverder door de spaargelden te beperken tot geldscheppende instellingen.

Tot besluit wordt benadrukt dat de hier gegeven schattingen vervaardigd zijn alleen met de bedoeling te laten zien dat de raming uitvoerbaar is. Een andere, eveneens macro-economische aanpak levert ongetwijfeld andere cijfers op. Om nog maar niet te spreken van ramingen via steekproeven direct bij banken of beleggers.

H. S. van der Knoop

5) Hierbij is: s_t = eigenlijk spaargeld, aangehouden bij geldscheppende instellingen gedeeld door de som van dit bedrag en de liquiditeitenmassa, gemeten per kwartaal-ultimo; r_T = rente 3-maands kasgeldleningen aan de lagere overheid (gemiddeld over de laatste maand van een kwartaal); r_S = rente op termijnspaartegoeden met een opzegtermijn van 3 maanden, bij banken (ultimo laatste maand van een kwartaal); d_1, d_2, d_3 = seizoendummy's, de waarde één aannemend voor resp. 1e, 2e en 3e kwartaal.

6) B is de backward-shift operator, $\Delta x_t = (1-B)x_t$.

7) DNB, *Kwartaalbericht*, 77/1, blz. 41.

Drs. O. H. Kikkert en Drs. A. A. M. Bekman: Drempelvrees. Een boek over Curaçao aan de vooravond van de onafhankelijkheid. Van Gorcum, Assen/Amsterdam, 1977, 143 blz., f 22,50.

In de inleiding wordt duidelijk de beperking van het boek aangegeven: „In dit boek concentreren wij ons op Curaçao en behandelen wij de Antilliaanse verbanden alleen voor zover deze van belang zijn voor de situatie op Curaçao”. De doelstelling van de schrijvers van dit boek is om de beweegredenen van de bestaande drempelvrees voor de toekomstige onafhankelijkheid weer te

geven; tegelijkertijd trachten ze wegen aan te geven waarlangs een redelijke toekomst in onafhankelijkheid kan worden bereikt. Tevens pretenderen de auteurs door beschouwingen over sociale, culturele, economische en politieke aspecten te komen tot een *volledig* maatschappelijk beeld van Curaçao. Daartoe is het boek in drieën gesplitst. Het eerste deel bevat 41 blz. en bestaat

uit 11 artikelen, getiteld: Toeristisch Curaçao, De versierde mens, De knoek, Armoede tussen de houten planken, Dansen in de tropennacht, Mi ta papia papiamentu, Makamba, Zolang de olie blijft stromen, Brug, Zie ginds komt de stoomboot en Carnaval. Volgens de auteurs wordt hierin een beschrijving gegeven van enkele facetten van het uiterlijke Curaçao. De verhalen moeten — behalve informatief — vooral de Curaçaose sfeer weergeven: „Kelners doen vaak of ze de klanten niet zien...”, „...de schoolkinderen. ...vaak de beste Amerikaanse kinderkleding dragen”. „Een enkele keer zie je hem wel eens werken bij zijn huisje...”. „Alle Curaçaonaars ... brengen een aanzienlijk gedeelte van hun leven door op de dansvloer...”. „... boekt het Nederlands steeds meer vooruitgang...”. „Fijnere gedachten en gecompliceerde gevoelens kunnen in deze taal (Papiamentu) niet tot uitdrukking worden gebracht...”. „... de rege-

ring meestal goed luistert naar de economische adviezen van de Shell-direktie”.

Bovenstaande citaten geven een indruk van de sfeer die de schrijvers trachten op te roepen. Afgezien van de vraag of de auteurs als niet-Curaçaoënaars daarin werkelijk geslaagd zijn, werpt zich de vraag op of deze hoofdstukken wel van werkelijk belang zijn voor de doelstelling van het boek, nl. het belichten van de beweegredenen voor de bestaande drempelvrees voor de komende onafhankelijkheid. Voor zover de verhalen lezenswaard zijn, zouden ze naar onze mening meer thuis horen in een verhalenbundel over Curaçao, geschreven door Nederlanders die er enkele tijd hebben doorgebracht. Hierbij moet dan wel worden opgemerkt, dat de verhalen onjuistheden bevatten, die voor een deel in bovengenoemde citaten tot uitdrukking zijn gebracht.

In deel twee gaan de schrijvers volgens de inleiding dieper in op de meer essentiële trekken van de Curaçaoese samenleving; tevens wordt hun visie op de hedendaagse problematiek van Curaçao weergegeven. Het tweede deel bestaat uit 6 artikelen (61 blz.) met de volgende titels: Op losse schroeven, De Curaçaoese mens, Kinderen van één moeder, Sociaal-economische realiteit, Staatkundige structuur, Het verzet van de onzekere massa. In het eerste, tien pagina's tellende, artikel getiteld „Op losse schroeven” geven de auteurs allereerst een korte geschiedschrijving. Daarna betogen ze dat er een gebrek aan culturele kracht (identiteit) bestaat bij de negroïde bevolking. Vele elementen in de samenleving zijn immers niet oorspronkelijk, maar (vaak klakkeloos) overgenomen van en overgebracht door Nederland en andere landen. De relatief hoge welvaart van de werkenden heeft de kwetsbaarheid verder vergroot. De bevolking is in grote mate afhankelijk van buitenlandse investeerders en toeristen. Daarbij is een groot deel (ca. 20%) van de bevolking structureel werkloos. Bovendien is Nederland geporteerd voor een staatkundige onafhankelijkheid van de Nederlandse Antillen. Dit alles heeft de onzekerheid op de Antillen doen toenemen. Hierbij dient te worden bedacht dat de band tussen de eilanden onderling door verschillen in taal, mentaliteit en etnische oorsprong geringer is dan de band die elk van de eilanden meent te hebben met Nederland.

In het tweede artikel „De Curaçaoese mens” betogen de auteurs dat „het gedrag dat de meeste waardering ondervindt in deze gemeenschap is een nogal kritiekloze opstelling, waarin de werkelijke mening over belangrijke zaken in het midden wordt gelaten”. Alhoewel de kleine omvang van de eilandsgemeenschap (ca. 160.000 inwoners) door

de auteurs wel min of meer als een verklarende factor wordt opgevoerd, is de nadruk die erop wordt gelegd naar onze mening te gering. De kleine gemeenschap moet vele personen voortbrengen die op internationaal niveau kunnen opereren. Het betreft hier een veelheid van functies: van minister-president tot lasser eerste klas, van gedeputeerde tot barbediende. Mede door de sociaal-economische positie van het eiland bezoeken vele buitenlanders (ministers, zakenlieden, toeristen enz.) het eiland. Een aantal van hen zal, met de auteurs van dit boek, concluderen dat „ondanks meer dan drie eeuwen Nederlandse overheersing is de rol van het nuchtere en beredeneerde denken nog zeer beperkt op Curaçao”. Met andere woorden, men toetst Curaçao aan eigen (Westerse) waarden- en normenpakket en komt dan tot de conclusie dat vele, zonet de meeste, dingen op Curaçao hieraan niet voldoen. Hierbij wordt dan toch wel erg weinig ruimte overgelaten aan de beperkende invloed van de kleine omvang van de gemeenschap en het van nature anders zijn van die gemeenschap. De auteurs maken het op een aantal punten wel erg bont, zoals onder meer blijkt uit de volgende citaten: „... zelfs (cursivering recensent) Europees opgeleide intellectuelen ziet men afzakken tot een oppervlakkig opportunisme”. En „De meeste Hollanders op Curaçao en ook een groot aantal buitenlandse toeristen zijn ervan overtuigd dat de Curaçaoënaar tot de luiste volken ter wereld behoort Inderdaad zijn er voldoende aanwijzingen die deze typering doen bevestigen”.

De stijl van de auteurs maakt het boek tijdgebonden. Zo worden ministers en gedeputeerden bij naam genoemd en worden hun uitspraken geciteerd. Het boek bevat echter ook onjuistheden. Zo kent Curaçao meer dan twee radiostations en zijn de assemblagebedrijven van Texas Instruments en Rockwell (vrijwel) geliquideerd. De auteurs zijn ook niet bekend met het feit dat er sinds ruim een jaar voor 1972 en 1973 Nationale Rekeningen bestaan; aan de samenstelling ervan heeft de recensent bijgedragen. Wat betreft het (economisch) beleid zijn de schrijvers weinig optimistisch: de deskundigheid van vele bestuurders is beneden peil en ze hebben grote moeite de gecompliceerde verbanden tussen sociale, culturele en economische ontwikkelingen te onderkennen. Mijs inziens is dit verwijt ten onrechte. Er zijn immers voldoende bekwaame topambtenaren — hetgeen de schrijvers ook elders erkennen — om invloed op de besluitvorming te kunnen uitoefenen. Fundamenteel is het verwijt aan de bestuurders dat hun denken veelal getuigt „van een gebrek aan ideologische inhoud en doelgerichtheid.... De politici realiseren zich kennelijk nauwelijks dat ze niet alleen

verantwoordelijk zijn voor een goed dagelijks bestuur, maar ook voor de toekomst van Curaçao. Zij zoeken deze verantwoordelijkheid veel eerder bij andere instanties, zoals de vakbonden, het bedrijfsleven en de Nederlandse regering”. De vakbonden echter richten zich door de nauwe en persoonlijke band met de achterban op de directe belangenbehartiging van de leden. Het bedrijfsleven is uiterst liberalistisch en conservatief. Het verzet zich sterk tegen maatregelen die haar belang aantasten. Nederland — en in zekere zin ook de EG — past door de interne zelfstandigheid van de Nederlandse Antillen alleen projecthulp toe. Alleen die projecten worden uitgevoerd waarvoor lokaal volledige plannen zijn ontwikkeld, aldus de auteurs. De Nederlandse regering wordt hiervoor en voor vele andere aangelegenheden door de Antilliaanse overheid vaak in laatste instantie verantwoordelijk gesteld, overigens veelal ten onrechte. Zo dient de bepaling van de toekomstige koers door de Antilliaanse bestuurders zelf te geschieden, zo nodig — wat de uitwerking ervan betreft — met behulp van externe deskundigen. Momenteel tracht men een sociaal-economisch plan op deze wijze te construeren. Naar het verluidt geschiedt een en ander nogal moeizaam.

Door vele bestuurders wordt het opstellen van een sociaal-economisch plan als voorwaarde voor het noemen van een datum voor de onafhankelijkheid gesteld. Tevens dient de interne structuur van de Nederlandse Antillen dan geregeld te zijn, inclusief de aparte status die Aruba wenst. Ook moeten voor die tijd de grenzen met Venezuela en Colombia vastgesteld zijn, zulks mede in verband met de mogelijke olievondsten op het continentale plat.

Het door sommigen — waaronder de auteurs — noodzakelijk geachte externe defensie-apparaat zal nooit groot genoeg kunnen zijn om het hoofd te kunnen bieden aan een mogelijke invasie vanuit Venezuela of andere landen. Het verhoogt hoogstens het aanzien van de Antillen in het Caraïbisch gebied.

Hiermede zijn we midden in het derde deel beland (32 blz.). De vier artikelen dragen als titel: Angst voor onafhankelijkheid, De levensvatbaarheid van de Antillen als afzonderlijke natie, Maatschappelijke ontwikkeling en de uitdaging van de onafhankelijkheid.

Uit een onderzoek van de Universiteit van Amsterdam blijkt dat driekwart van de Antillianen angst kennen voor de onafhankelijkheid. De auteurs menen dat een soort ontwakens, wellicht door een lichte crisis, noodzakelijk is om een nieuw toekomstbeeld te scheppen en waarin men het eigene in een maatschappij gaat herkennen. De maatschappelijke ontwikkeling zou dan vooral de volgende terreinen moeten beslaan: emancipatie van de vrouw,

uitbouw van de actie voor gezinsplanning, betere huisvesting, antillianisering van onderwijs en bedrijfsleven, ideologische scholing en bewustwording van het Curaçaose volk, uitbouw van de media.

De achterflap van het boekje vermeldt dat het boekje wegens het gebrek aan informatie als een hoogst welkome bron kan worden beschouwd. Gezien de gemaakte kritische opmerkingen lijkt deze aanprijzing ietwat overdreven. De indruk bestaat dat we de auteurs minder als econoom en socioloog moeten zien en meer als de door hen als noodzakelijk voor Curaçao geachte pro'vo's, die bestaande systemen en instellingen kritisch analyseren en soms gechargeerd van commentaar voorzien. Indien de bedoeling van de auteurs met dit boek op deze wijze wordt geïnterpreteerd, kan

dit boek inderdaad worden beschouwd als welkomé informatie.

J. J. W. Kempkes

P.S.

1. Zie voor een andere wijze van recenseren en een andere conclusie: B. Jos de Roo, *Porch-praatjes voor de prullenmand, Amigoe di Curaçao*, 7 april 1977. Hierin worden de auteurs vergeleken met Jansen en Janssen uit *Kuifjes stripverhalen*.

2. Voor een uitvoerige en diepgaande beschouwing over raciale problemen wordt verwezen naar de werken van de psycholoog Frantz Vernon (van de Franse Antillen), o.a. *Zwarte huiden, blanke maskers*. Bruna, Antwerpen, Utrecht, 1970.

Th. van de Klundert: Lonen en werkgelegenheid. Bedrijfskundige Signalementen, Stenfert Kroese BV, Leiden, 1977, 82 blz., f. 15.

Als mogelijke oorzaken van het probleem van de huidige werkloosheid kunnen een groot aantal factoren worden genoemd. Recentelijk is veel nadruk gelegd op de stijging van de reële arbeidskosten bij de verklaring van de ongunstige ontwikkeling van de werkgelegenheid. Ook in de analyse van het Centraal Planbureau nemen de reële arbeidskosten een centrale plaats in.

Het verband tussen lonen en werkgelegenheid is het onderwerp van een erg aardig boekje van de hand van Prof. Van de Klundert. Deze zet daarin uiteen hoe de lonen enerzijds als inkomensbestanddeel waaruit bestedingen voortvloeien, anderzijds als kostenfactor voor de ondernemer hun invloed op de werkgelegenheid doen gelden. De auteur maakt daarbij gebruik van de relaties zoals die zijn gespecificeerd in het Vintaf-model, dat ook door het Centraal Planbureau wordt gebruikt. Hij volgt de methode van de afnemende abstractie om de complexe verbanden tussen loonhoogte en werkgelegenheid te ontfaelen.

Eerst komt het verband tussen bestedingen en werkgelegenheid aan de orde. De optimistische visie van Kalecki, dat loonsverhogingen leiden tot extra bestedingen en daardoor tot extra werkgelegenheid, wordt als te simpel verworpen. Via de analyse van Driehuis, die een verband legt tussen opgetreden inflatie en relatieve stagnatie van bestedingen, komt de auteur bij het korte-termijnmodel 69-C voor de Nederlandse economie. De uitwerking van een loonimpuls van 1% wordt over drie perioden gevolgd. Deze blijkt echter maar een betrekkelijk gering effect op de werkgelegenheid te hebben. Met behulp van 69-C kan niet de gehele werkloosheid worden verklaard. Daarvoor moeten ook de productiecapaciteit en het aantal beschikbare arbeidsplaatsen, die afhankelijk zijn van de

reële arbeidskosten, in de beschouwing worden betrokken.

De aanbodzijde van het economisch proces is dan ook het onderwerp van het volgende hoofdstuk. De werking van het jaargangenmodel van Den Hartog en Tjan wordt uiteengezet. Er worden berekeningen uitgevoerd naar de gevolgen van een toeneming van de reële arbeidskosten op het aantal beschikbare arbeidsplaatsen. Deze gevolgen zijn aanzienlijk, enerzijds door het afstoten van niet meer rendabele jaargangen, anderzijds door een daling van het investeringsvolume.

In hoofdstuk 4 worden de afzonderlijke vraag- en aanbodbenadering van de vorige hoofdstukken geïntegreerd. Dit gebeurt aan de hand van het Vintaf-model. Dit model wordt niet in zijn geheel behandeld, maar slechts beknopt beschreven. De ontleding van het Vintaf-model in 4 blokken — productie, lonen en prijzen, bestedingen en institutionele vergelijkingen — is zeer verhelderend. Op basis van het Vintaf-model worden de effecten van een loonimpuls van 1% zowel voor een open economie als voor een quasi gesloten economie — d.w.z. in het buitenland treedt een identieke loonimpuls op — over 8 perioden becijferd. Bijzondere aandacht wordt besteed aan het vraagstuk van de prijscompensatie. Veranderingen in het systeem van de prijscompensatie hebben belangrijke — haast spectaculaire — gevolgen voor de werkgelegenheid, vergelijkbaar met een voortdurende negatieve loonimpuls.

In het slothoofdstuk wordt de analyse uitgebreid door ook de collectieve sector als endogeen te beschouwen. Het uitbreiden van modellen met een endogene collectieve sector is een betrekkelijk nieuwe bezigheid, waarnaar nog weinig kwantitatief onderzoek is gedaan. Aan de orde komen twee hypothesen betref-

fende de afwenteling van een autonome stijging van de collectieve lasten: de veronderstellingen volgens het Vintaf-model en die volgens het model-De Ridder. Vanwege de koppeling die bestaat tussen het loonniveau en het niveau van allerlei uitkeringen, leidt omgekeerd ook een loonstijging tot een drukverzwaring van de collectieve lasten. Deze relaties zijn opgenomen in het Vintaf-II-model, de nieuwe versie waarmee het CPB thans werkt.

Samenvattend kan men stellen dat *Lonen en werkgelegenheid* aan allen die in macro-economische samenhangen zijn geïnteresseerd, een heldere en goed opgebouwde uiteenzetting biedt over een belangwekkend en actueel onderwerp.

L. van der Geest

Helmut Grünwald: Marketing. Markapaperback 10, Het Spectrum BV, Utrecht, 1976, 160 blz., f. 17,50.

De beginselen van de marketing worden in dit boek behandeld, zowel vanuit de theorie als vanuit de praktijk. Het boek bestaat uit twee delen: 1. over de betekenis en inhoud van het begrip marketing en 2. over de marketing-instrumenten. Het is bestemd voor aankomende marketing-managers en -assistenten en voor niet-vakspecialisten die door hun functie met marketing in contact komen. Verscheen oorspronkelijk in het Duits onder de titel: *Marketing 1*.

esb

Mededeling

Discussiemiddag Rijksbegroting

Evenals verleden jaar organiseert het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven ook dit jaar een discussiemiddag over de problemen rondom de ingediende rijksbegroting. Het onderwerp is „De overheid op de tweesprong; de overheidsfinanciën in meerjarenperspectief”. Sprekers zijn:

- Prof. Dr. C. Goedhart: „Vervagende illusies”;
- Prof. Dr. A. van der Zwan: „Macro-economische risicoanalyse”;
- Prof. Drs. J. Weitenberg: „Hoe is gekozen?”.

Na afloop van de inleidingen is er gelegenheid tot discussie. De bijeenkomst is voor iedere belangstellende vrij toegankelijk. Om een indruk te krijgen van het te verwachten aantal bezoekers zal een schriftelijk of telefonisch (070-64 58 73) bericht aan het Instituut dat men voornemens is te komen op prijs worden gesteld.

Datum: 7 oktober 1977. Aanvang: 13.30. Plaats: Congresgebouw te 's-Gravenhage.